

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

На правах рукопису

Кафедра історії, правознавства та
методики навчання

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ІСТОРІЯ ГЛУХОВА ХХ СТ. ТА ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТЕМИ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 032 Історія та археологія

Виконав:

Гордієнко Олександр Іванович
студент 65-21А (ДН) групи
Навчально-наукового інституту
філології та історії

Науковий керівник:

Крижанівський Віталій Михайлович
кандидат історичних наук, доцент

Глухів – 2026

АНОТАЦІЯ

Гордієнко О.І. Історія Глухова ХХ ст. та дидактичне забезпечення теми в закладах фахової передвищої освіти. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 032 Історія та археологія. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2026.

Кваліфікаційна робота присвячена комплексному дослідженню історії Глухова ХХ ст. та розробці науково обґрунтованого навчального забезпечення цієї теми для системи фахової передвищої освіти. У роботі на основі джерельної бази реконструйовано ключові соціокультурні та політичні трансформації міста: від періоду Української революції та меценатської діяльності родини Терещенків до трагічних подій Великого терору, нацистської окупації та наукового поступу в другій половині ХХ століття.

Практична значущість дослідження полягає у створенні сучасної методичної моделі вивчення краєзнавчого матеріалу. Обґрунтовано ефективність інтеграції локальної історії через використання інноваційних цифрових інструментів (ArcGIS StoryMaps, мультимедійні карти пам'яті, хмарні сервіси Google Workspace) та методів музейної педагогіки. Розроблено алгоритм організації самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів на базі Національного заповідника «Глухів», що передбачає підготовку авторських міні-екскурсій та проєктів з візуалізації архівних даних.

Наукова новизна роботи визначена авторським підходом до формування професійної універсальності майбутніх фахівців шляхом поєднання академічної історії з навичками публічної презентації знань.

Ключові слова: Глухів, регіональна історія, ХХ ст., фахова передвища освіта, методи навчання, цифрові ресурси, музейна педагогіка, джерелознавство.

ABSTRACT

Hordiienko O.I. History of Hlukhiv in the 20th century and didactic support of the topic in institutions of professional pre-higher education. Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 032 History and archeology. Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, 2026.

The qualification work is devoted to a comprehensive study of the history of Hlukhiv in the 20th century and the development of scientifically sound educational support for this topic for the system of professional pre-higher education. The work, based on the source database, reconstructs the key socio-cultural and political transformations of the city: from the period of the Ukrainian Revolution and the patronage activities of the Tereshchenko family to the tragic events of the Great Terror, Nazi occupation and scientific progress in the second half of the 20th century.

The practical significance of the study lies in the creation of a modern methodological model for the study of local history material. The effectiveness of integrating local history through the use of innovative digital tools (ArcGIS StoryMaps, multimedia memory cards, Google Workspace cloud services) and museum pedagogy methods has been substantiated. An algorithm for organizing independent and research work of applicants on the basis of the Hlukhiv National Reserve has been developed, which involves the preparation of author's mini-excursions and projects for visualizing archival data.

The scientific novelty of the work is determined by the author's approach to the formation of professional versatility of future specialists by combining academic history with skills for public presentation of knowledge.

Keywords: Hlukhiv, regional history, 20th century, professional pre-higher education, teaching methods, digital resources, museum pedagogy, source studies.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ГЛУХІВ У СОЦІОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	9
1.1. Соціально-економічне становище та суспільно-політичні рухи в Глухівському повіті на початку ХХ ст.	9
1.2. Соціально-економічне та культурне життя міста в міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.)	20
1.3. Глухівщина в роки Другої світової війни	27
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ТА АРХІТЕКТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ГЛУХОВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.	33
2.1. Повоєнна відбудова та промисловий розвиток міста (1945–1980-ті рр.).	33
2.2. Освітній простір Глухова	39
2.3. Збереження історико-культурної спадщини та створення Державного історико-культурного заповідника (1994 р.)	43
Висновки до другого розділу	48
РОЗДІЛ 3. ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГЛУХОВА ХХ СТ. У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	51
3.1. Методичні особливості інтеграції регіональної історії в курс «Історія України» для здобувачів ЗФПО	51
3.2. Розробка та впровадження інтерактивних занять та цифрових ресурсів з історії Глухова	60
3.3. Організація самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів на базі місцевих музеїв	66
Висновки до третього розділу	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	77
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації історичної освіти в закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО) шляхом інтеграції регіонального компонента. У сучасних умовах формування національної ідентичності та громадянської свідомості молоді вивчення історії «малої батьківщини» стає дієвим інструментом оновлення освітнього процесу. Глухів, як колишня гетьманська столиця та потужний науково-освітній осередок ХХ ст., є унікальним майданчиком для вивчення складних трансформацій – від українського державотворення до тоталітарних репресій та індустріального поступу. Розробка дидактичного забезпечення цієї теми з використанням цифрових ресурсів та музейної педагогіки дозволяє адаптувати викладання історії до потреб сучасного інформаційного суспільства.

Об'єкт дослідження – суспільно-політична та культурно-освітня трансформація міста Глухова впродовж ХХ століття та теоретико-методичні засади інтеграції регіонального компонента в освітній процес закладів фахової передвищої освіти.

Предмет дослідження – динаміка, зміст соціокультурних і політичних трансформацій Глухова у ХХ ст. та система інноваційного дидактичного забезпечення для реалізації регіонального компонента в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти.

Мета дослідження – на основі аналізу джерел та історіографії реконструювати основні етапи історії Глухова ХХ ст. та розробити науково обґрунтовану систему дидактичного забезпечення цієї теми.

Завдання дослідження:

1) висвітлити особливості соціально-політичного та культурного життя Глухова в період революційних трансформацій 1917–1921 рр. та радянської модернізації;

2) дослідити вплив тоталітарного режиму та подій Другої світової війни на розвиток міської громади та її інтелігенції;

3) обґрунтувати методологічні засади інтеграції регіонального компонента в освітній процес ЗФПО;

4) розробити методичні рекомендації щодо використання цифрових ресурсів (інтерактивних карт, AR-технологій) та музейної педагогіки у вивченні історії міста.

Хронологічні межі дослідження. 1901–2000 рр. дозволяють охопити всі ключові етапи розвитку Глухова ХХ ст., зокрема в умовах значних політичних і соціальних змін, а також сприятимуть детальному аналізу локальних аспектів історії міста в рамках загальноукраїнських і світових процесів.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію міста Глухів та Глухівського повіту (згодом – району) Сумської області в межах їхнього адміністративно-територіального поділу у відповідні історичні періоди ХХ ст.

Джерельна та історіографічна база дослідження включає опубліковані джерела та наукову літературу. Важливий пласт інформації містять статистично-довідкові видання, зокрема «Календарь Черниговской губернии на 1901 год», що послужив основою для аналізу соціально-економічного стану регіону на межі століть, аналізу чисельності населення та стану господарства. Повсякденне життя міста в міжвоєнний період, питання хлібозаготівель, розвитку споживчої кооперації та ідеологічних процесів, зокрема проведення чисток партійних лав у Глухівській райпарторганізації, висвітлено через матеріали періодичної преси, передусім часопису «Червоне село». Особливу цінність для роботи мають джерела особового походження – спогади О. Бочарнікова про революційні події 1917–1919 рр. та унікальні щоденникові записи В. Заїки про визволення Глухова у 1943 р., які надали дослідженню антропологічного виміру. Нормативно-правовий аспект дослідження базується на Законі України «Про фахову передвищу освіту».

Історіографічна база дослідження охоплює широке коло наукових праць, що висвітлюють різні грані історії Глухівщини та сучасні методики навчання.

Політичні трансформації та військову історію регіону ґрунтовно досліджено у роботах О. Мірошниченка, І. Мошик, І. Сбитного, де особлива увага приділена періоду німецької окупації, діяльності колабораційних структур та перебігу бойових дій. Соціально-культурний контекст, історія архітектури, релігійного життя (зокрема доля Троїцького собору) та гострі проблеми повсякдення, як-от дитяча безпритульність 1920-х років чи електрифікація міста, проаналізовані у розвідках Ю. Шишкіної, Л. Артемової та В. Абакумової. Питання театрального, музичного та музейного життя міста в першій половині ХХ століття висвітлені у працях А. Мироненка та В. Абакумової. Мілітарні аспекти, зокрема деталі танкових битв та партизанського руху на Глухівщині, розкриті у публікаціях Ю. Коваленка та О. Онопрієнко. Теоретико-методичний сегмент роботи спирається на сучасні дослідження з музейної педагогіки В. Снагощенка, використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрового сторітелінгу в освітньому процесі В. Співачук, М. Іконнікової та Т. Федик.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності, системності та всебічності. Їх було застосовано через застосування загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, систематизація, узагальнення) та спеціально-історичних (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний) методів.

Практичне значення кваліфікаційної роботи. Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій, що сприятимуть підвищенню ефективності навчання та збереженню історичної пам'яті на локальному рівні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження апробовано під час XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Глухівські читання – 2025» (10–12 листопада 2025 р. м. Глухів), 79 міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (20–21 січня 2026 р.)

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 2 публікаціях:

Гордієнко О.І. Газета “Соборний майдан” як джерело із вивчення історії міста Глухова ХХ століття. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: збірник матеріалів XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Глухів, 10–12 листоп. 2025 р. Глухів, 2025. С. 376–378.

Гордієнко О.І. Глухівщина в процесах становлення української державності: соціально-політичні та адміністративні трансформації (початок ХХ ст. – 1939 р.). *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: збірник матеріалів 79 міжнародної наукової інтернет-конференції, 20–21 січня 2026 р. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4341

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Загальний обсяг роботи складає 87 сторінок, з яких 71 сторінка основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ГЛУХІВ У СОЦІОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

1.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РУХИ В ГЛУХІВСЬКОМУ ПОВІТІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На початку ХХ століття Глухівський повіт відзначався глибоким соціальним розшаруванням, що стало передумовою до масових протестів. Згідно із статистичними даними 1905 р., у Кролевецькому, Глухівському та Конотопському повітах із 362 769 десятин приватновласницьких земель понад 173 677 десятин належало дворянам. Зокрема, у Глухівському повіті окремі поміщицькі володіння сягали 10–12 тисяч десятин. Водночас спостерігалось катастрофічне малоземелля основної частки населення: напередодні першої російської революції у вказаних повітах налічувалося 27,1 тисячі бідняцьких господарств [1, с. 189–192; 21, с. 25].

Економічна криза та аграрне питання призвели до того, що в лютому 1905 р. селянські заворушення, які розпочалися в сусідній Курській губернії, швидко поширилися на Глухівщину. Одним із наймасштабніших виступів став погром цукрового заводу родини Терещенків у Хуторі-Михайлівському. В ніч на 23 лютого 1905 р. понад 3 тисячі селян із навколишніх сіл Глухівського повіту взяли участь у масових заворушеннях на підприємстві. Ця подія засвідчила крайній ступінь соціальної напруги та радикалізацію місцевого населення, що в подальшому суттєво вплинуло на політичний клімат регіону в передреволюційні роки [21, с. 36].

Процес радикалізації політичних настроїв у Глухівському повіті значно активізувався у весняний період 1917 р., що було зумовлено не лише внутрішньою соціальною напругою, а й цілеспрямованою агітаційною

діяльністю представників ліворадикальних сил. Зокрема, у травні 1917 р. для організаційної та пропагандистської роботи до повіту прибула група професійних революціонерів-більшовиків, серед яких ключову роль відігравали М. Травников, Д. Євдокимов, М. Чмир та В. Циганок. Діяльність цих осіб сприяла швидкому формуванню осередків РСДРП(б) у регіоні та посиленню впливу більшовицьких гасел серед місцевого пролетаріату й солдатського гарнізону, що поступово підривало авторитет органів Тимчасового уряду на місцях [21, с. 33].

Осінній період 1917 р. позначився критичним зростанням конфронтації між Глухівською Радою робітничих і солдатських депутатів та офіційною повітовою адміністрацією. Показовим прикладом безпосереднього впливу мас на політичні процеси стали події 27 вересня 1917 р. У відповідь на заклик Глухівської Ради до міста прибуло кілька тисяч селян із навколишніх волостей. Основною метою цієї масової маніфестації було силове звільнення політичних в'язнів, заарештованих за участь у революційних виступах та аграрних заворушеннях. Цей інцидент продемонстрував неспроможність місцевої влади контролювати ситуацію та фактичний перехід реальної сили до рук радикалізованих рад, що користувалися широкою підтримкою селянства.

Процес розпаду Російської імперії навесні 1917 р. став каталізатором системних трансформацій у м. Глухові, активізувавши як загальноросійські демократичні сили, так і національно орієнтовану українську інтелігенцію. Одразу після отримання звісток про Лютневу революцію в Петрограді, міська еліта Глухова ініціювала демонтаж самодержавних структур. Вже на початку березня 1917 р. в місті було сформовано Повітовий виконавчий комітет – представницький орган Тимчасового уряду. До його складу увійшли переважно представники ліберального дворянства, земські діячі та члени міської думи, що прагнули зберегти правовий порядок у межах загальноросійського демократичного процесу [38, с. 4–6].

Проте паралельно з офіційною адміністрацією розпочалася стрімка самоорганізація українського національного руху. Основним рушієм цього процесу виступила місцева інтелектуальна еліта: викладачі Глухівського учительського інституту, гімназій, а також представники «Просвіти». Глухів, як історичний центр Лівобережжя, мав високу концентрацію освічених кадрів, що дозволило національним силам швидко перейти від культурницької діяльності до політичних вимог [29].

Ключовим етапом інституціоналізації української влади стало формування Глухівської повітової народної ради влітку 1917 р. Цей орган став альтернативою загальноросійським структурам і де-факто репрезентував інтереси Центральної Ради на місцях. Обрання ради засвідчило перехід місцевого самоврядування під юрисдикцію Києва, що було закріплено у відповідних деклараціях про підтримку Першого та Другого Універсалів УНР. Глухівська рада взяла на себе функції координації політичного життя, земельних відносин та охорони правопорядку в повіті [21, с. 39]

Особливого значення набули перші практичні кроки з українізації адміністративного апарату та освітньої сфери. Це не обмежувалося лише деклараціями: у Глухові розпочалося впровадження української мови в діловодство земських установ та поступова трансформація початкової школи. В учительському інституті було введено курси українознавства, що мало на меті підготовку педагогічних кадрів для нової національної школи. Водночас відбувалася українізація місцевого гарнізону – створення українських військових комітетів, що мали стати опорою Центральної Ради у разі збройного конфлікту.

Цей період «двовладдя» (між прихильниками Тимчасового уряду та Центральної Ради) у м. Глухові відзначався відносною стабільністю порівняно з промисловими центрами, проте він заклав фундамент для подальшого гострого протистояння з більшовизмом, який на той час уже почав проникати в солдатське та робітниче середовище міста через агітацію радикальних елементів.

На межі 1917–1918 рр. суспільно-політична ситуація в м. Глухові зазнала докорінної трансформації, зумовленої переходом від етапу внутрішньополітичного самовизначення до фази відкритої збройної агресії з боку радянської Росії. Геостратегічне розташування Глухова на північно-східному порубіжжі України та його безпосередня близькість до стратегічного залізничного вузла Хутір-Михайлівський перетворили місто на об'єкт першочергового значення для більшовицького командування. Після проголошення Третього Універсалу УНР та формального оголошення Петроградом війни українському урядові, Глухів став одним із перших міст, що прийняли удар експедиційних сил під командуванням В. Антонова-Овсієнка. 1 січня 1918 р. місто було окуповане регулярними підрозділами 2-ї армії Р. Берзіна, що діяли в межах тактики «ешелонної війни». Захоплення Глухова супроводжувалося негайним демонтажем легітимних органів влади, зокрема розпуском Міської думи та земських управ, на зміну яким прийшли призначені ревкоми, що спиралися виключно на військову силу окупантів. 6 січня 1918 р. Глухів був повторно відбитий загоном Знаменського у «націоналістів».

Цей короткий, але надзвичайно жорсткий період першої радянської окупації (січень – березень 1918 р.) став часом початкової апробації політики «червоного терору» в регіоні. Більшовицька адміністрація розпочала системну кампанію з деструкції традиційних інститутів власності та станової структури суспільства. На заможну частину містян – дворянство, духовенство та купецтво – було накладено контрибуції, що часто мали характер відкритого грабунку під виглядом «забезпечення потреб пролетаріату». Найбільш відчутного удару було завдано по представниках родини Терещенків, чий багаторічний внесок у соціальну та культурну інфраструктуру Глухова був визначальним. Їхні маєтки, притулки та навчальні заклади були націоналізовані, а особисте майно піддане експропріації [15, с. 4]. Оскільки представники цього роду займали високі посади в Тимчасовому уряді та підтримували українське державотворення,

репресії проти них мали не лише економічне, а й глибоке ідеологічне підґрунтя. Паралельно відбувався процес ідеологізації міського простору: закривалися часописи, що не поділяли більшовицьких поглядів, та встановлювався жорсткий контроль над освітніми установами, включно з Глухівським учительським інститутом.

Підписання Берестейського мирного договору 9 лютого 1918 р. між Українською Народною Республікою та державами Четверного союзу стало поворотним моментом, що радикально змінив баланс сил на північно-східних теренах України, зокрема на Глухівщині. Цей міжнародно-правовий документ не лише легітимізував УНР на світовій арені, а й забезпечив необхідний військово-політичний ресурс для деокупації регіону від більшовицьких загонів. Відповідно до домовленостей, на територію України було введено контингенти німецьких та австро-угорських військ, які спільно з підрозділами Армії УНР розпочали масштабний контрнаступ проти сил РСФРР. Для м. Глухова, що перебував у лещатах першої радянської окупації, це означало наближення завершення періоду «червоного терору» та відновлення національної державності. Процес визволення міста протягом березня та квітня 1918 р. мав характер злагодженої військової операції, у ході якої більшовицькі формування, виснажені внутрішньою неорганізованістю та опором місцевого населення, були витіснені за межі Глухівського повіту в напрямку кордону з Росією. 19 грудня 1918 р. Глухів був визволений від петлюрівців 3-м полком 2-ї Української радянської дивізії.

Установлення контролю над Глуховом союзними підрозділами УНР та німецьким командуванням дозволило в найкоротші терміни відновити функціонування законних адміністративних інституцій. Першочерговим завданням нової-старої влади стало відновлення правопорядку: у місті знову почали діяти органи місцевого самоврядування – земства та Міська дума, які були паралізовані під час панування ревкомів. Повернення під безпосередню юрисдикцію київського центру сприяло короткочасній стабілізації господарського життя: відкривалися крамниці, відновлювався обіг валюти та

налагоджувалася робота пошти й телеграфу. Особлива увага приділялася освітній сфері – Глухівський учительський інститут та гімназії повернулися до звичного навчального ритму, очистивши програми від радянської пропаганди.

Проте, попри зовнішні ознаки нормалізації, соціально-політична атмосфера в місті залишалася вкрай напруженою. Глибока соціальна травматизація, спричинена контрибуціями, арештами та грабунками під час перебування більшовиків під командуванням Р. Берзіна, залишила глибокий шрам у свідомості міської громади. Руїнація економічних зв'язків, дефіцит товарів першої необхідності та розхитана дисципліна в селах повіту створювали підґрунтя для соціального вибуху. До того ж присутність німецьких гарнізонів сприймалася неоднозначно: якщо частина інтелігенції та підприємців вбачала в них гарантів стабільності, то селянство обурювалося вимогами щодо постачання продовольства за умовами мирного договору. Таким чином, деокупація весни 1918 р. не стала кінцевою точкою конфлікту, а лише тимчасовим перепочинком перед приходом ще більш запеклих випробувань доби Гетьманату та подальших хвиль громадянської війни, що остаточно змінили обличчя Глухова як колишньої гетьманської столиці.

Доба Української Держави під управлінням гетьмана Павла Скоропадського, що охопила період з квітня по грудень 1918 р., стала для м. Глухова часом консервативної реставрації та спробою системного відновлення дореволюційного правопорядку. Після приходу гетьмана до влади за прямої підтримки німецько-австро-угорського військового контингенту, у місті розпочався процес соціально-політичної стабілізації, спрямований на подолання адміністративного та правового хаосу, що панував протягом попередніх революційних місяців.

У м. Глухові цей курс проявився насамперед у реінституціоналізації традиційних органів самоврядування: було відновлено легітимну діяльність повітових земств та міської думи, які знову перебрали на себе функції

управління муніципальним господарством та фінансами. Паралельно з цим відбувалася розбудова вертикалі виконавчої влади, що супроводжувалося налагодженням роботи нових правоохоронних структур – підрозділів Державної варти. Останні, діючи в тісній координації з німецькими гарнізонами, мали на меті не лише боротьбу з криміналітетом, а й жорстке придушення радикальних антидержавних осередків.

Гетьманська адміністрація в Глухівському повіті послідовно впроваджувала політику відновлення інституту приватної власності, що мало суперечливий вплив на соціальну стабільність регіону. З одного боку, повернення законним власникам їхніх маєтків та промислових активів, експропрійованих під час першої більшовицької навали, сприяло відновленню економічного ритму та задовольнило інтереси місцевого дворянства й підприємницьких кіл. З іншого боку, спроби розв'язання земельного питання на засадах викупу земель, а не їх безкоштовного розподілу, викликали глибинне невдоволення серед селянства. Така соціальна розрізненість створювала ідеальні умови для більшовицької пропаганди, яка успішно маніпулювала настроями аграріїв.

Попри зростаючу внутрішню напругу, Глухів у цей час продовжував стверджуватися як потужний освітній та культурний осередок. Гетьманат активно підтримував українізацію вищої та середньої школи: у Глухівському учительському інституті було зміцнено наукову базу та розширено викладання українознавчих дисциплін. Однак зовнішня стабільність виявилася крихкою: накопичена соціальна антагонізація в повіті зрештою вилилася у масову підтримку Директорії під час антигетьманського повстання наприкінці 1918 р., що ознаменувало початок нового, ще більш радикального етапу революційних трансформацій.

Насамперед це проявилось у відновленні легітимних інститутів місцевого самоврядування – земств та міської думи, які знову перебрали на себе функції управління міським господарством, фінансами та соціальною сферою. Особлива увага приділялася безпековому аспекту: замість

розрізнених загонів вільного козацтва було сформовано підрозділи Державної варти, які за допомогою німецьких залог намагалися приборкати злочинність та придушити осередки радикальних рухів.

Економічна політика Гетьманату в м. Глухові та повіті базувалася на принципах недоторканності приватної власності, що мало подвійні наслідки для регіону. З одного боку, повернення законним власникам їхніх маєтків, зокрема розграбованих під час першої більшовицької навали цукро заводів та економії, сприяло відновленню промислового потенціалу Сіверщини та заспокоїло великих землевласників і промисловців. Проте земельна реформа П. Скоропадського, яка передбачала викуп земель замість їх безкоштовного розподілу, викликала хвилю глухого невдоволення серед селянства Глухівського повіту. Потреба сплачувати за наділи, які селяни вже вважали своїми, та примусова реквізиція збіжжя для виконання зобов'язань перед німецькими союзниками стали благодатним ґрунтом для активізації більшовицької та лівосоціалістичної пропаганди. Повітові села поступово перетворювалися на зони прихованого опору, що згодом стало ключовим фактором дестабілізації гетьманського режиму.

Водночас культурно-освітнє життя Глухова за часів Української Держави переживало період піднесення, оскільки гетьманська адміністрація приділяла значну увагу розбудові національної школи та науки. Глухів продовжував стверджуватися як потужний освітній центр: у Глухівському учительському інституті було остаточно запроваджено українознавчі дисципліни, а викладацька корпорація отримала державну підтримку для наукових досліджень. Місто залишалося осередком інтелектуальної стабільності, де продовжували функціонувати бібліотеки, гімназії та видавництва. Проте зовнішній спокій був оманливим: соціальна напруга, підживлена економічною кризою та присутністю іноземних військ, невпинно зростала. Цей антагонізм між міською елітою та селянською масою зрештою призвів до того, що під час антигетьманського повстання наприкінці 1918 р. Глухівщина активно підтримала сили Директорії. Падіння Гетьманату в

грудні 1918 р. ознаменувало завершення періоду відносної стабільності та повернення Глухова у вир запеклої збройної боротьби за владу.

1919 р. виявився найбільш трагічним етапом революції для регіону, оскільки влада у Глухові змінювалася кілька разів, що супроводжувалося економічним виснаженням та терором. Після падіння Гетьманату та короткочасного перебування під контролем військ Директорії УНР, місто в січні 1919 р. знову опинилося під владою більшовиків. Було проголошено політику «воєнного комунізму», розпочато масові реквізиції збіжжя, що налаштувало проти нової влади широкі верстви населення. Влітку 1919 р. в ході масштабного наступу «білих» армій Глухів зайняли частини Збройних Сил Півдня Росії під командуванням А. Денікіна. Денікінський режим приніс із собою ідею «єдиної та неподільної Росії», заперечуючи будь-які форми української державності, що призвело до репресій проти українських діячів та закриття національних освітніх установ [36, с. 6].

У контексті дослідження подій Української революції 1917–1921 рр. на теренах Сіверщини, особливої уваги заслуговує маловивчений аспект військового протистояння восени 1919 р. Важливим джерелом для реконструкції подій цього періоду є мемуарна спадщина представників Білого руху, зокрема праця Г. Гоштовта «Кірасири Його Величності у Велику війну. 1916, 1917» (Париж, 1944). Описана в ній операція 1-го гвардійського зведеного кірасирського полку дозволяє деталізувати хід бойових дій безпосередньо в районі Глухова та прилеглих населених пунктів. Активна фаза операції на Глухівському напрямку розпочалася наприкінці вересня 1919 р. Рухаючись від Алтинівки до Лукнового, підрозділи кірасирів 27 вересня вступили в запеклий бій за село Вишеньки на березі Десни. У цьому зіткненні вирішальну роль відіграла кінно-кулеметна команда під командуванням ротмістра маркіза деллі Альбіцці, яка змусила більшовицькі сили відступити за річку. Подальший наступ на Шостку, що мав на меті захоплення стратегічно важливих порохових заводів, зустрів потужний опір двох батальйонів червоноармійців, підсилених артилерією, що змусило

білогвардійські частини тимчасово відійти до Кролевця. Після перегрупування та спроби форсування р. Есмань 6 жовтня, бригада під командуванням ротмістра князя Девлет-Кільдєєва продовжила марш. 10 жовтня 1919 р. о 13:00 війська увійшли до західної околиці Глухова. Аналіз маршрутів (через Есмань та Полковничу Слободу) свідчить, що логістика військ базувалася на використанні старого московського тракту. Період перебування кірасирів у Глухові та на його околицях (жовтень 1919 р.) характеризувався маневровим характером війни та постійною зміною позицій. Ключовими вузлами протистояння стали: залізничний сектор, розвідувальні рейди, протидія повстанському руху. Так, під час дислокації в Есмані (сучасне с. Червоне) війська потрапили під обстріл більшовицького бронепοїзда, що змусило частину сил відступити до Слоута та Глухова. Ескадрон штабс-ротмістра Кучина здійснював глибоку розвідку в напрямку Марчихиної Буди та бої за Собичеве, де в полон було взято близько 150 червоноармійців. Окрім регулярних частин, білогвардійці стикалися з місцевими збройними формуваннями, зокрема загоном Шуби в районі Дубовичів.

Документальні свідчення підкреслюють критичну залежність перебігу боїв від погодних умов. Рання ожеледиця змусила командування витратити кілька днів на перековування коней спеціальними шипами, а зливи в районі с. Дунаєць та с. Ярославець зірвали наступ 24 жовтня. Показовим епізодом технічної невідповідності став випадок із роз'їздом корнета Всеволожського біля села Береза: через замерзання густого мастила в гвинтівках підрозділ втратив вогневу спроможність і був змушений рятуватися втечею.

Наприкінці жовтня ситуація під Глуховом загострилася. Попри запеклі бої за Слоут (де було взято в полон близько 200 осіб), 31 жовтня розпочався масований артилерійський обстріл міста більшовиками. Це змусило кірасирський полк залишити Глухів і через Сваркове, Соснівку та Глинську пустинь відступити до Курської губернії. Записи учасників походу фіксують

складні умови пересування та занепад інфраструктури в регіоні на той момент [28].

Дослідження військових операцій осені 1919 р. на Глухівщині дозволяє зробити висновок про стратегічну значущість міста як транспортного вузла. Матеріали мемуаристики Білого руху не лише заповнюють прогалини у хронології подій, а й розкривають «людський вимір» війни: роль персоналій (ротмістра маркіза деллі Альбіцці, вахмістра Раубе-Розетті), вплив побутових дрібниць на результат великих битв та складні взаємовідносини війська з місцевим населенням.

1920 рік пройшов під знаком форсованого утвердження радянського апарату управління, що базувався на жорсткій централізації та мілітаризації цивільного життя. Ключовими інструментами радянського будівництва стали військово-революційні комітети (ревкоми) – надзвичайні органи влади, що поєднували адміністративні та каральні функції. Для створення соціальної опори більшовизму в аграрному Глухівському повіті було розгорнуто мережу комітетів незаможних селян (комнезамів). Ці структури стали головним провідником політики розколу села, займаючись не лише ідеологічною роботою, а й безпосередньою участю у вилученні сільськогосподарської продукції.

Проте інституційне утвердження більшовизму наштовхнулося на запеклий опір місцевого населення. До середини 1921 р. Глухівщина залишалася одним із центрів активного повстанського руху, який у радянській історіографії тривалий час таврувався як «політичний бандитизм». Насправді ж чисельні повстанські загони, що діяли в лісистій місцевості навколо Глухова, Есмані та Ямполя, представляли собою складний конгломерат сил. Вони поєднували гасла національно-політичного визволення України, ідеї вільних рад та гострий соціальний протест проти руйнівної практики продрозкладки. Повстанці паралізували роботу радянських установ у селах, здійснювали напади на заготівельні загони та перешкоджали вивезенню хліба до росії.

Більшовицькому керівництву вдалося остаточно закріпитися в місті та повіті лише завдяки застосуванню комплексної стратегії придушення. Вона включала масовий терор проти «неблагонадійних» верств, систему інституту заручництва серед цивільних та залучення регулярних частин Червоної армії (зокрема частин внутрішньої служби ВЧК). Вирішальну роль у деескалації конфлікту відіграв і тактичний відступ радянської влади у формі переходу до Нової економічної політики (НЕП) навесні 1921 р., що замінила розкладку фіксованим податком і частково задовольнила економічні вимоги селянства.

У підсумку, революційні події 1917–1921 рр. призвели до катастрофічних соціокультурних наслідків для Глухова. Місто втратило значну частину своєї інтелектуальної, підприємницької та духовної еліти, яка була фізично знищена, репресована або змушена емігрувати. Традиційне міське середовище, що століттями формувалося навколо меценатських родин та науково-педагогічної спільноти, було остаточно зруйноване. Міський простір, його архітектурний ландшафт та суспільні відносини були безповоротно підпорядковані новій тоталітарній ідеології. Це ознаменувало завершення доби Глухова як гетьманського та дворянського центру і початок його радянського етапу, де локальна історія була штучно вмонтована в єдиний імперсько-радянський наратив.

1.2. Соціально-економічне та культурне життя міста в міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.)

Міжвоєнний період в історії Глухова став форсованого переходу від традиційного повітового устрою, що базувався на спадщині гетьманської столиці та земського самоврядування, до жорстко детермінованої сталінської моделі тоталітарного суспільства. Після завершення активної фази збройного протистояння та остаточної утвердження більшовицького режиму на початку 1920-х років, місто увійшло в етап господарської ревіталізації в

межах Нової економічної політики (НЕП), яка допускала обмежені елементи ринкових відносин. Цей короткий період відносної лібералізації дозволив частково відновити дрібну промисловість та кустарні промисли, проте одночасно супроводжувався наступом на «непролетарські» верстви населення через механізми позбавлення виборчих прав та прогресивного оподаткування. Глухів у цей час не лише зберігав, а й посилював свою роль як значний адміністративно-політичний центр прикордоння, що було зумовлено частими змінами територіально-адміністративного поділу УСРР [31, с. 7–8; 47; 48].

До 1923 р. місто залишалося центром однойменного повіту, проте в ході масштабної реформи адміністративного апарату воно набуло статусу центру Глухівської округи (1923–1930), до складу якої входило дев'ять районів. Таке інституційне піднесення підкреслювало стратегічну значущість міста на тогочасній мапі республіки як важливого логістичного, культурного та наукового вузла північного сходу України. Розміщення в Глухові окружних партійних та виконавчих органів влади сприяло припливу нових управлінських кадрів, що докорінно змінило демографічне та соціальне обличчя міста: на зміну старій земській інтелігенції та купецтву приходила партійна номенклатура, чия діяльність була спрямована на уніфікацію суспільного життя згідно з ідеологічними догмами.

Адміністративний статус Глухова в міжвоєнне десятиліття став фундаментом для подальшої централізації ресурсів, що дозволило радянському керівництву наприкінці 1920-х років розпочати перехід до політики «великого перелому» – форсованої індустріалізації та насильницької колективізації. Таким чином, 1920-ті роки в Глухові стали перехідним етапом, коли за фасадом адміністративного відродження та економічного відновлення НЕПу відбувалося методичне витіснення традиційних соціальних інститутів, підготовка бази для майбутніх репресивних практик 1930-х років та остаточне вмонтовування міста в жорстку ієрархічну вертикаль радянської держави.

Економічне обличчя Глухова 1920-х років визначалося поєднанням дрібного приватного підприємництва, кооперації та державних спроб відновити промисловість. Пожвавлення торгівлі та промислів сприяло частковому поверненню міського добробуту, проте згорання НЕПу наприкінці десятиліття призвело до одержавлення всіх сфер життя. Наріжним каменем економічної трансформації міста стала індустріалізація. Протягом 1930-х років було проведено реконструкцію старих підприємств та будівництво нових, серед яких виділялися коноплезавод, маслозавод, швейна та взуттєва фабрики. Глухів поступово втрачав риси купецького міста, перетворюючись на промислово-аграрний центр.

Визначальною подією, що закарбувала Глухів на світовій науковій мапі та докорінно змінила траєкторію його розвитку в міжвоєнний період, стало заснування у 1931 р. Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель (нині Інститут луб'яних культур НААН України). Створення інституції такого масштабу саме в Глухові базувалося на історичних традиціях вирощування технічних культур, сприятливих агрокліматичних умовах Сіверщини та наявності потужної бази Глухівської сільськогосподарської дослідної станції, що функціонувала ще з дореволюційних часів. У контексті сталінської модернізації інститут отримав стратегічне завдання – забезпечити легку та оборонну промисловість СРСР високоякісною сировиною, що стимулювало швидку інституціоналізацію аграрної науки в місті.

З моменту свого заснування інститут перетворився на потужний науково-виробничий комплекс, який став ключовим містоутворюючим чинником Глухова. Він функціонував не лише як академічна установа, а й як важливий соціокультурний осередок, що сформував специфічне інтелектуальне середовище міста. Навколо інституту викристалізувався прошарок нової інтелектуальної еліти – селекціонерів, агрономів, генетиків та інженерів, багато з яких були представниками старої наукової школи або залученими фахівцями з провідних університетів. Для забезпечення життєдіяльності наукової спільноти було розгорнуто масштабне будівництво:

з'являлися спеціалізовані житлові будинки для співробітників, дослідні поля, лабораторії та механічні майстерні, що поступово трансформувало архітектурне обличчя Глухова, додаючи йому рис академічного містечка. Важливим етапом модернізації соціокультурного простору м. Глухів стало відкриття у 1908 р. першого стаціонарного кінотеатру – електротеатру «Ілюзія». Заклад був заснований Вірою Павлівною Конашевич, дружиною надвірного радника, та розміщувався у будинку А. Бештака. Архітектурне планування будівлі дозволяло поєднувати розважальну та технічну функції: на другому поверсі було облаштовано повноцінний кінокомплекс із глядацькою залою, фое, роздягальнею, буфетом та проєкційною апаратною. Перший поверх будівлі мав переважно комерційно-господарське призначення, де сусідили машинне відділення кінотеатру, торговельні лавки, ковбасна майстерня та завод із виробництва мінеральних вод [30; 34, с. 1–2].

Впровадження передових наукових розробок у виробництво, зокрема селекція нових високоврожайних сортів конопель та вдосконалення технологій їх обробки, мало безпосередній вплив на аграрний ландшафт усієї Глухівщини. Традиційне селянське господарство витіснялося спеціалізованими радгоспами-комбінатами, а навколо міста сформувався пояс сировинних баз, орієнтованих на потреби інституту та місцевих коноплезаводів. Це супроводжувалося інтенсивною механізацією сільськогосподарської праці та зміною соціальної структури сільського населення. Водночас науковий статус Глухова сприяв міжнародній впізнаваності міста: публікації глухівських вчених та обмін насіннєвим фондом із закордонними центрами робили місто помітним елементом глобальної наукової мережі 1930-х років, хоча цей процес відбувався під пильним наглядом каральних органів, що згодом призвело до трагічних репресій проти частини наукового колективу в роки «Великого терору».

Проте за фасадом офіційних наукових досягнень та реляцій про промислове піднесення приховувалися трагічні сторінки насильницької колективізації, що докорінно змінили соціальний та демографічний профіль

регіону. Глухівщина, як невід’ємна складова Північної України, у 1929–1930 рр. опинилася в епіцентрі політики «суцільної колективізації», яка супроводжувалася форсованим наступом на традиційний сільський уклад. Процес «ліквідації куркульства як класу» набув у Глухівському районі форм системного державного терору: найбільш продуктивний та економічно незалежний прошарок селянства піддався примусовій експропріації майна, депортаціям до віддалених районів СРСР або фізичному нищенню. Ця руйнація господарського потенціалу села, поєднана з непомірними планами хлібозаготівель, стала безпосередньою подією до штучного Голодомору 1932–1933 рр. [5, с. 4].

У роки Великого Голоду м. Глухів, попри наявність певної карткової системи постачання для працівників державних установ та наукових інститутів, перетворився на острів відчаю серед вимираючої сільської округи. Місто стало прихистком для тисяч виснажених селян із навколишніх районів, які, порушуючи заборони на пересування, намагалися знайти порятунк у міських центрах.

Культурно-освітній простір м. Глухова в міжвоєнний період розвивався в умовах ідеологічної детермінації, ставши об’єктом масштабного соціального експерименту з формування «нової радянської людини». Ключовим інструментом цієї трансформації став Глухівський учительський інститут, який у 1930-х роках зазнав низки реорганізацій, перетворившись на педагогічний виш. Головним завданням закладу була підготовка ідеологічно вивірених кадрів – «нових радянських вчителів», покликаних стати провідниками «культурної революції» та ліквідації неписьменності в регіоні. Навчальні плани були повністю підпорядковані партійним установкам, а викладання гуманітарних дисциплін суворо регламентувалося принципами марксизму-ленінізму.

Попри тотальний ідеологічний тиск і системні чистки, у м. Глухів було збережено інтелектуальний потенціал, що стало можливим завдяки зусиллям старої професорсько-викладацької інтелігенції. Цей спротив відбувався на тлі

агресивної антирелігійної кампанії, яка була невід'ємною частиною радянського будівництва [2; 6]. Боротьба з релігією в Глухові набула системного характеру, супроводжуючись масовим закриттям парафій, вилученням церковних цінностей та репресіями проти духовенства [62, с. 208–213].

У 1930-х роках Глухів зазнав непоправних втрат у своїй історико-архітектурній спадщині, що кардинально змінили візуальний код колишньої гетьманської столиці. Процес «соціалістичної реконструкції» міста супроводжувався зняттям дзвонів, демонтажем хрестів та руйнацією культових споруд. Знакова для міста Вознесенська церква та ряд інших храмів були закриті для богослужінь і зазнали суттєвих пошкоджень або були перепрофільовані: їхні приміщення перетворювали на склади, клуби чи майстерні, що призводило до втрати унікальних інтер'єрів та розписів. Таким чином, культурний ландшафт Глухова штучно уніфікувався, а його сакральна історія методично витіснялася з публічного простору, заміщуючись новою радянською монументальною пропагандою та утилітарною забудовою.

Кульмінацією деструктивних соціальних трансформацій міжвоєнної доби стали масові політичні репресії другої половини 1930-х років, які увійшли в історію як «Великий терор». Цей період позначився остаточною ліквідацією будь-яких проявів інакомислення та завдав непоправного удару по інтелектуальному й адміністративному потенціалу м. Глухова [8, с. 7]. Масштаб репресій у місті був зумовлений його прикордонним статусом та наявністю великої кількості інтелігенції, яка в очах сталінського режиму апріорі вважалася «неблагонадійною». Під жорсткий прес карально-репресивної машини НКВС потрапила вся місцева еліта: від вищого керівництва установ до рядових фахівців, що спричинило атмосферу тотального страху та соціальної атомізації.

Особливого розмаху переслідування набули в науковому та освітньому середовищі, що було серцем тогочасного Глухова. Справжньою трагедією став розгром наукового колективу Всесоюзного науково-дослідного

інституту конопель. Провідні селекціонери та генетики були звинувачені у «шкідництві» на «сільськогосподарському фронті» та приналежності до міфічних антирадянських організацій.

Так, у газеті «Коллективіст Глухівщини» (№122 від 28 червня 1934 р.) опубліковано критичні матеріали, що ілюструють специфіку внутрішньопартійної політики сталінського періоду, зокрема проведення так званої «чистки» парторганізації Глухівського сільськогосподарського інституту. Ця інформація дає змогу науково узагальнити тогочасні методи ідеологічного контролю через два характерні типи «антигероїв»:

1. Образ «морально розкладеного» елемента (справа здобувача Силаєва): публікація висвітлює практику публічного осуду особи, яка звинувачується у хуліганстві, побутовому розкладі та соціальному обмані. Силаєва таврують як «дезертира» з колгоспного фронту та «політично неписьменного», підкреслюючи його невідповідність званню члена партії. Особливий акцент робиться на соціальному походженні: приховування того, що його батько був «учасником контрреволюційної організації», розцінювалося як важкий злочин проти партійної етики. Це свідчить про використання преси як інструменту соціальної сегрегації та тиску.

2. Критика «пасивного» інтелігента (справа викладача Шишка): стаття «Чи не соромно, тов. Шишко?» демонструє вимоги до радянського викладача 1930-х років. Головними провинами Шишка названо відсутність «авангардної ролі», низьку ініціативність та, що найважливіше, втрату «класової пильності». Йому закидають нездатність розпізнати «ворожі» ідеї у викладанні математики його колегою. Політична невідповідність викладача (незнання партійної хронології та тез Леніна) подається як загроза якості вищої освіти, що підкреслює тотальну ідеологізацію навчального процесу.

Паралельно відбувалися «зачистки» у Глухівському педагогічному інституті, де викладачів звинувачували у «протягуванні буржуазно-націоналістичних ідей» в освітній процес. Репресії не минули й технічну

інтелігенцію, зокрема залізничників стратегічно важливого вузла, а також колишніх діячів українського національного руху часів визвольних змагань, за якими чекісти вели пильний нагляд упродовж усіх 1920-х років.

Арсенал звинувачень був стандартним для тоталітарної практики того часу: масового характеру набули справи про «шпигунство» на користь іноземних розвідок (переважно Польщі чи Німеччини), «троцькізм», «участь у військово-фашистських змовах» або «український буржуазний націоналізм». Зазвичай ці справи базувалися на сфабрикованих доказах та отриманих під тиском зізнаннях. Результатом стали сотні вироків до розстрілу або тривалих термінів ув'язнення у виправно-трудовах таборах ГУЛАГу. Жертвами ставали не лише окремі особи, а й цілі родини, які отримували тавро «членів сім'ї ворога народу». У підсумку, репресії 1937–1938 рр. штучно перервали інтелектуальну тяглість розвитку Глухова, знекровивши його кадровий ресурс та завершивши процес перетворення колишнього осередку вільнодумства на уніфіковане радянське провінційне місто, повністю лояльне до командно-адміністративної системи.

Таким чином, до кінця 1930-х років Глухів підійшов з оновленою промисловою базою та високим науковим статусом, але з глибоко травмованим соціумом, де ініціатива була замінена страхом, а справжня культура – партійною пропагандою.

1.3. Глухівщина в роки Другої світової війни

Друга світова війна стала для Глухова періодом масштабних руйнувань, корінної зміни демографічного складу та героїчного, але трагічного опору. З початком німецько-радянської війни у червні 1941 р. місто швидко перетворилося на прифронтову зону [35, с. 7]. Через Глухів проходили шляхи евакуації промислових підприємств та наукових установ, зокрема обладнання

та кадрового складу Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель, які були вивезені вглиб СРСР [7; 11; 25].

Німецька окупація Глухова розпочалася 7 вересня 1941 р., коли в місто увійшли частини 2-ї танкової групи генерала Г. Гудеріана. Окупаційний режим, що тривав два роки, супроводжувався встановленням жорсткого адміністративного контролю. Глухів став центром округи, де діяла німецька комендатура та місцева допоміжна поліція. Було запроваджено комендантську годину, обов'язкову трудову повинність та систему заручництва [26, с. 2].

Однією з найчорніших сторінок окупації став геноцид єврейського населення міста та масові розправи над цивільними. Місцем трагедії став район місцевого кар'єру та територія колишньої в'язниці, де відбувалися масові страти. Одночасно з цим розпочалося примусове вивезення глухівської молоді на каторжні роботи до Німеччини (остарбайтерство). За різними оцінками, тисячі мешканців міста та району пройшли через примусову працю на німецьких заводах та фермах.

Специфікою Глухівщини в роки Другої світової війни стало формування одного з найпотужніших осередків руху опору на окупованих територіях України. Визначальним фактором тут виступила географічна близькість міста до великих лісових масивів, зокрема Спадщанського лісу, що мав стратегічне значення як природна база для розгортання партизанських операцій. Саме тут у вересні 1941 р. розпочав свою діяльність Путивльський партизанський загін, який згодом об'єднався з іншими групами, утворивши легендарне з'єднання під командуванням Сидора Ковпака та комісара Семена Руднева. Для Глухівщини цей рух мав не лише військовий, а й мобілізаційний характер: ліси стали зоною, вільною від окупаційної адміністрації («Партизанський край»), куди стікалися мешканці навколишніх сіл, уникаючи примусового вивезення до Німеччини або репресій [27, с. 1–2].

Діяльність партизанських з'єднань на Глухівщині характеризувалася переходом від пасивної оборони до активної диверсійної роботи на

комунікаціях ворога [32, с. 2]. Завдяки знанню місцевості та підтримці цивільного населення, загони Ковпака здійснювали успішні напади на німецькі гарнізони, підривали залізничні колії на лінії Хутір-Михайлівський – Конотоп та нищили склади з боєприпасами. Глухів як адміністративний центр округи перебував під постійним психологічним та диверсійним тиском партизанів, що змушувало нацистське командування тримати в місті значні контингенти охоронних дивізій та підрозділів СС для проведення каральних експедицій.

Паралельно з лісовим фронтом, безпосередньо в самому Глухові розгорнулося розгалужене антинацистське підпілля. Це були переважно невеликі автономні групи, що склалися з місцевих вчителів, залізничників та молоді. Основними формами їхньої діяльності були збір розвідувальної інформації про пересування німецьких ешелонів через станцію Глухів, розповсюдження антифашистських листівок, саботаж на підприємствах, що працювали на потреби Вермахту, та організація втеч полонених із місцевих концтаборів. Підпільники підтримували постійний зв'язок із лісовими загонами, передаючи їм медикаменти, зброю та дані про дислокацію окупаційних військ.

Проте діяльність у глибокому тилу ворога була пов'язана з величезним ризиком. У 1942 р. нацистські спецслужби (Абвер та Гестапо) провели серію масштабних облав, спрямованих на ліквідацію глухівського підпілля. Через розгалужену мережу агентів та донощиків значна частина патріотичних груп була викрита. Десятки підпільників після жорстоких катувань були страчені у дворі місцевої в'язниці або в урочищах поблизу міста. Ці втрати суттєво послабили міський спротив, проте не змогли його повністю зупинити: окремі групи продовжували діяти аж до самого звільнення міста у серпні 1943 року, виконуючи роль провідників для регулярних частин Червоної армії під час вуличних боїв [37].

Визволення Глухова відбулося 30 серпня 1943 р. зусиллями військ Центрального фронту під командуванням К. Рокоссовського в ході

Чернігівсько-Прип'ятської операції. Особливу роль у боях за місто відіграла 60-та армія І. Черняховського. Бої за Глухів були запеклими, оскільки місто було ключовим пунктом оборони німців на шляху до переправ через Десну.

На момент звільнення Глухова 30 серпня 1943 р. місто перебувало у стані глибокої матеріальної та гуманітарної катастрофи, що стала наслідком дворічного окупаційного режиму та планомірного знищення інфраструктури відступаючими частинами Вермахту [17–19]. Реалізуючи тактику «випаленої землі», німецьке командування намаглося перетворити Глухів на непридатну для використання територію, знищуючи ключові об'єкти життєзабезпечення та культурної ідентичності. Найбільших руйнувань зазнали символи адміністративного та інтелектуального статусу міста: було підірвано залізничний вокзал – головний логістичний вузол регіону, вщент зруйновано корпуси педагогічного інституту, що паралізувало освітній процес, та знищено промислові потужності, включаючи коноплезавод і місцеві електростанції [9, с.1–2].

Особливою трагедією для історичного обличчя Глухова стало цілеспрямоване пошкодження архітектурного ландшафту XVIII–XIX ст. Пам'ятки гетьманської доби та класицизму, які пережили буремні роки революції, постраждали від пожеж та вибухів, що призвело до втрати унікальних фасадів та інтер'єрів. Проте найбільш непоправним наслідком війни стали демографічні втрати: за роки окупації чисельність цивільного населення міста скоротилася внаслідок масових страт, голоду, хвороб та примусової депортації працездатної молоді до Німеччини. Руйнація культурного шару, що формувався століттями, та фізичне винищення носіїв локальних традицій створили глибоку соціальну прірву, яку неможливо було заповнити лише технічною відбудовою.

Характер повоєнної відбудови, яка розпочалася вже восени 1943 р. в умовах дефіциту ресурсів та робочих рук, визначався мобілізаційними методами радянської системи [17–19]. Першочерговим завданням стало відновлення залізничного сполучення та виробничих ліній, орієнтованих на

потреби фронту. Водночас відбудова житлового фонду та освітніх закладів часто мала стихійний та утилітарний характер, що призвело до заміни багатьох втрачених архітектурних шедеврів типовими радянськими спорудами. Глухів поступово піднімався з руїн, проте його архітектурна цілісність та соціальна структура зазнали незворотних змін, що на довгі десятиліття визначило вектор розвитку міста як промислово-аграрного центру з поступовим нівелюванням його історичного статусу як «міста-пам'ятки».

Висновки до першого розділу

На основі аналізу матеріалів можна сформулювати цілісні висновки до першого розділу магістерської роботи.

Період Української революції 1917–1921 рр. став для м. Глухова етапом радикальної деструкції імперських інституцій та гострої багатовекторної боротьби за політичне самовизначення. Статус колишньої гетьманської столиці на символічному рівні підсилював піднесення українського національного руху, що проявилось у створенні Повітової народної ради та активній українізації освітніх установ, зокрема учительського інституту [20, с. 45–53].

Міжвоєнний період (1920–1930-ті роки) позначився форсованим переходом від традиційного повітового устрою до сталінської моделі тоталітарного суспільства. Попри короткочасну стабілізацію в межах Нової економічної політики та високий адміністративний статус міста як центру округи, цей етап супроводжувався методичним витісненням колишніх еліт партійною номенклатурою. Визначальним фактором розвитку стало заснування у 1931 р. Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур, що перетворило Глухів на потужний науковий осередок світового рівня, навколо якого сформувався новий прошарок інтелектуальної еліти та специфічне академічне середовище.

Водночас модернізаційні процеси відбувалися на тлі трагічних соціальних потрясінь: насильницької колективізації, розкуркулення та штучного Голодомору 1932–1933 рр., під час якого місто стало прихистком для тисяч голодуючих селян. Кульмінацією деструкції традиційного устрою став «Великий терор» 1937–1938 рр., що завдав непоправного удару по кадровому потенціалу наукових та освітніх установ Глухова, а також супроводжувався системним нищенням історико-архітектурної та духовної спадщини міста.

Друга світова війна стала періодом масштабних руйнувань та героїчного опору. Нацистський окупаційний режим, встановлений у вересні 1941 р., супроводжувався геноцидом єврейського населення, масовими стратами цивільних та примусовим вивезенням молоді до Німеччини [10]. Специфікою регіону стало розгортання потужного партизанського руху під командуванням Сидора Ковпака та Семена Руднева, а також діяльність міського підпілля, що чинило спротив окупантам попри значні втрати та репресії з боку Гестапо.

На момент звільнення у серпні 1943 р. Глухів перебував у стані гуманітарної та матеріальної катастрофи через застосування ворогом тактики «випаленої землі». Знищення залізничного вокзалу, корпусів педагогічного інституту та значних пам'яток архітектури XVIII–XIX ст. визначило утилітарний і мобілізаційний характер повоєнної відбудови. У підсумку, перша половина XX ст. призвела до повної трансформації Глухова з елітарного гетьманського центру в радянське промислово-аграрне місто з глибоко травмованою соціальною структурою.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ТА АРХІТЕКТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ГЛУХОВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

2.1. Повоєнна відбудова та промисловий розвиток міста (1945–1980-ті рр.).

Повоєнна відбудова м. Глухова розпочалася безпосередньо після звільнення міста від нацистських окупантів наприкінці серпня 1943 р., відбувалася в екстремальних умовах тотального дефіциту матеріальних ресурсів, гострого браку кваліфікованих кадрів та катастрофічних руйнувань житлового і промислового фонду. Специфіка цього процесу визначалася необхідністю одночасного вирішення гуманітарних проблем і відновлення стратегічного потенціалу регіону для потреб фронту, що тривав. У період з 1945 р. до початку 1950-х років основні зусилля місцевої влади та міської громади були зосереджені на реанімації критично важливих об'єктів інфраструктури, серед яких пріоритетне місце посідало залізничне сполучення. Залізнична станція Глухів, яка була підірвана під час відступу Вермахту, потребувала капітальної реконструкції, оскільки вона виступала головною логістичною артерією для постачання сировини та продуктів харчування. Паралельно з цим відбувалося відновлення енергопостачання: запуск місцевої електростанції був базовою умовою для відновлення роботи промислових підприємств та забезпечення мінімальних побутових потреб населення, що мешкало в напівзруйнованих будівлях та підвальних приміщеннях [12, с. 92–95].

Особлива увага приділялася харчовій промисловості, яка мала стати фундаментом для подолання продовольчої кризи в регіоні. Глухівський хлібокомбінат та маслозавод відбудовувалися одними з перших, часто з використанням пристосованих механізмів та залишків обладнання,

знайдених на руїнах. Важливим аспектом цього періоду стала мобілізація цивільного населення: через брак чоловічої робочої сили основний тягар відбудови ліг на плечі жінок та підлітків. Роботи проводилися методом «народної будови», коли після основної робочої зміни містяни виходили на розчищення завалів у центрі міста та відновлення навчальних корпусів учительського інституту.

Водночас відбудова мала виражений утилітарний характер. Через потребу в швидких результатах архітектурна естетика часто ігнорувалася на користь функціональності, що призвело до втрати багатьох декоративних елементів пошкоджених будівель XVIII–XIX ст. Проте саме в цей складний п'ятирічний період було закладено організаційну базу для подальшого індустріального зростання Глухова. Відновлення роботи Глухівської сільськогосподарської дослідної станції (пізніше інституту конопель) дозволило вже наприкінці 1940-х рр. повернути місту статус важливого наукового центру, що спеціалізувався на селекції технічних культур. Таким чином, перехід від повної руїни 1943 р. до відносно стабільного функціонування міського господарства на початку 1950-х рр. став результатом безпрецедентного напруження сил громади, яка в умовах повоєнного голоду та розрухи зуміла відродити адміністративну та господарську життєздатність Глухова.

Відновлення промислового потенціалу Глухова в перші повоєнні роки було нерозривно пов'язане з реанімацією стратегічно важливих підприємств переробної галузі, серед яких ключове місце посідали Глухівський коноплезавод та маслозавод. Глухівщина традиційно виступала одним із провідних центрів вирощування технічних культур у республіці, тому якнайшвидший запуск коноплезаводу мав критичне значення для забезпечення легкої та оборонної промисловості СРСР високоякісною сировиною, зокрема прядивом, шпагатом та технічними тканинами. Стан підприємства після відступу окупантів був катастрофічним: виробничі цехи були напівзруйновані, а технологічне обладнання вивезене або навмисно

пошкоджене. Проте вже восени 1943 р. розпочалися роботи з монтажу вцілілих верстатів та розчищення територій. Паралельно відбувалася відбудова маслозаводу, що було продиктовано необхідністю виконання жорстких державних планів заготівель та нагальною потребою забезпечення мінімального продовольчого раціону для мешканців міста.

Процес відбудови Глухова відбувався за мобілізаційним сценарієм, що став характерним для радянської командно-адміністративної системи того часу. Через величезні демографічні втрати серед дорослого чоловічого населення, основний обсяг найважчих фізичних робіт виконували жінки, молодь та підлітки. Праця була організована у форматі тривалих змін, часто в умовах повної відсутності механізації, де головним інструментом залишалася ручна лопата та ноші. Важливим соціально-економічним феноменом стали методи «народної будови», які передбачали систематичне залучення містян до відновлення громадських споруд після їхньої основної робочої зміни. У такий спосіб проводилося масштабне розчищення завалів на центральних магістралях міста, зокрема на вулицях Київській та колишній Леніна, де наслідки нацистської тактики «випаленої землі» були найбільш відчутними.

Цей етап відбудови мав на меті не лише господарську реанімацію, а й швидке відновлення візуального та функціонального порядку в міському просторі. Реконструкція шкіл, адміністративних будівель та житлових будинків проводилася паралельно з відновленням промислових об'єктів, хоча темпи житлового будівництва значно відставали від темпів індустріального запуску. Завдяки безпрецедентному напруженню сил трудових колективів, уже до кінця 1940-х років Глухівський коноплезавод не лише повернувся до довоєнних показників, а й став плацдармом для впровадження нових наукових розробок у галузі луб'яних культур. Таким чином, форсована відбудова промислових підприємств у 1945–1950 рр. дозволила Глухову знову інтегруватися в економічну систему республіки як ключовий сировинний та науково-виробничий вузол, що визначило вектор його розвитку на наступні десятиліття.

Протягом 1950–1960-х рр. промисловий розвиток Глухова набув нової динаміки, що ознаменувало перехід від простого відновлення до якісної модернізації економічного профілю міста. Глухів поступово перетворювався на потужний індустріальний центр північного регіону Сумщини. У цей період було проведено масштабну реконструкцію існуючих підприємств та закладено фундамент для нових галузей. Ключову роль продовжувала відігравати аграрна наука та пов'язана з нею переробна промисловість, проте поруч із ними почали розвиватися машинобудування та приладобудування. Важливою подією стало розширення виробничих потужностей заводу «Електропанель», який згодом став одним із флагманів місцевої індустрії. Розвиток промисловості супроводжувався інтенсивною урбанізацією: навколо підприємств виникали нові житлові масиви, що змінювало архітектурне обличчя міста, віддаляючи його від колишнього образу повітового дворянського осередку в бік типового радянського промислового центру [59].

Організаційно-управлінська структура міста у 1970-х роках відображала типову для радянського ладу модель репрезентативності різних соціальних верств. Зокрема, склад тогочасної Глухівської міської Ради народних депутатів нараховував 103 особи. Соціальний зріз депутатського корпусу демонстрував пріоритет робітничого класу: 64 депутати (понад 62%) були представниками промислових підприємств, тоді як інтелігенція була представлена 34 особами. Важливою особливістю періоду було дотримання гендерних квот – у складі Ради працювали 44 жінки. Така структура мала на меті продемонструвати «народний характер» влади, хоча реальні важелі управління залишалися під жорстким партійним контролем.

Період 1970-х – першої половини 1980-х рр. увійшов в історію Глухова як епоха найвищої інтенсифікації економічного розвитку та остаточного формування міста як потужного індустріально-аграрного та наукового центру Північного Лівобережжя України. Цей час, який у радянській

історіографії традиційно характеризувався як період «зрілого соціалізму», для Глухова став моментом максимальної реалізації його промислового потенціалу, закладеного в ході повоєнної відбудови. Місто перетворилося на складний господарський організм, де академічна наука, високотехнологічне машинобудування та переробна промисловість функціонували в тісній інтеграції, забезпечуючи Глухову стратегічне значення в масштабах не лише республіки, а й усього Радянського Союзу.

Центральним елементом, що визначав інтелектуальне та економічне обличчя міста, був Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур (ВНДІЛК). У 1970-х рр. установа досягла zenіту своєї наукової слави, ставши головним координатором селекційної роботи та розробки технологій вирощування технічних культур у СРСР. Наукові розробки глухівських вчених, зокрема створення перших у світі сортів конопель із низьким вмістом наркотичних речовин, мали революційне значення. Це дозволило зберегти коноплярство як галузь в умовах посилення міжнародного контролю за наркотичними культурами. Дослідні поля інституту охоплювали тисячі гектарів, а виведені тут сорти висівалися на величезних площах від Балтики до Середньої Азії. Інститут функціонував як містоутворююче підприємство особливого типу: він не лише забезпечував роботою висококваліфікованих фахівців – генетиків, біологів, агрономів, – а й стимулював розвиток суміжних галузей, зокрема машинобудування для сільського господарства. На базі інституту регулярно проводилися всесоюзні та міжнародні конференції, що підтримувало в Глухові особливу атмосферу академічного містечка, яка різко виділяла його серед інших райцентрів Сумщини.

Промисловий каркас міста в цей період був представлений розгалуженою та збалансованою мережею заводів, що охоплювали різні сектори економіки. Провідну роль відігравало машинобудування та приладобудування. Глухівський агрегатний завод, що входив до складу великих виробничих об'єднань, спеціалізувався на випуску складних вузлів

та деталей для авіаційної промисловості та тракторобудування. Висока технологічність виробництва вимагала залучення інженерно-технічних кадрів високої кваліфікації, що сприяло зростанню освітнього рівня містян. Іншим гігантом був завод «Електропанель», який забезпечував потреби енергетики та машинобудування складними щитами управління, пультами та іншим електротехнічним обладнанням. Продукція заводу йшла на експорт до десятків країн світу, що підкреслювало конкурентоспроможність глухівської індустрії. Ці підприємства формували значні відрахування до бюджету, що дозволяло утримувати розгалужену соціальну інфраструктуру – від відомчих дитячих садків до баз відпочинку [15, с. 5].

Харчова та переробна промисловість Глухова в 1970-х рр. також переживала період розквіту, базуючись на потужній сировинній базі району. Глухівський м'ясокомбінат був підприємством регіонального значення, чия продукція користувалася попитом далеко за межами області. Постійна модернізація ліній дозволяла нарощувати обсяги виробництва сухого знежиреного молока, вершкового масла та м'ясних виробів. Хлібокомбінат повністю задовольняв потреби міста та навколишніх сіл, ставши символом продовольчої стабільності епохи. Будівельна галузь, представлена цегельним заводом та кількома міжколгоспними будівельними організаціями, працювала в інтенсивному режимі, забезпечуючи матеріалами постійне розширення житлового фонду та виробничих площ. Глухів став містом з майже нульовим рівнем безробіття, де молодь мала широкі можливості для професійної самореалізації, не залишаючи межі малої батьківщини.

Соціальний розвиток міста відбувався паралельно з індустріальним піднесенням, демонструючи модель «соціалістичного благоустрою». У 1970-ті роки в Глухові було зведено низку знакових об'єктів соціально-культурного призначення. Будувалися нові загальноосвітні школи, оснащені за тогочасними стандартами, розширювалася мережа дошкільних закладів. Важливою подією стало будівництво нового корпусу міської лікарні та розширення поліклінічної мережі, що суттєво підвищило якість медичного

обслуговування. Культурне життя міста концентрувалося навколо Палацу культури та численних відомчих клубів, де діяли художні колективи, студії та гуртки. Глухівський державний педагогічний інститут продовжував залишатися головним гуманітарним осередком, забезпечуючи кадрами систему освіти всього регіону та підтримуючи інтелектуальний тонус міської спільноти.

Період 1970-х – першої половини 1980-х рр. залишився у пам'яті поколінь як час найвищої соціальної захищеності та економічної впевненості. Глухів у цей час демонстрував життєздатну модель малого міста, яке завдяки науковій спеціалізації та потужному промисловому сектору змогло подолати провінційну обмеженість. Величезний кадровий та технічний ресурс, накопичений у ці роки, став фундаментом, на якому місто трималося в складні часові трансформації кінця століття. Цей період завершив формування Глухова як багатогранного вузла, де наукова думка світового рівня поєднувалася з ритмічною роботою заводських конвеєрів, створюючи унікальний історичний прецедент успішного індустріального розвитку в серці аграрної Сіверщини. Аналіз цього етапу дозволяє зрозуміти витoki сучасного потенціалу міста та усвідомити складність процесів, що відбувалися на межі традиційної культури та агресивної соціалістичної модернізації.

У підсумку, до середини 1980-х років Глухів сформувався як зрілий соціально-економічний організм, де науковий потенціал академічних установ гармоніював із потужним промисловим комплексом, що створювало ілюзію незмінної стабільності перед початком кризи радянської системи.

2.2. Освітній простір Глухова

Освітній простір Глухова протягом ХХ ст. виступав не лише функціональною системою підготовки кадрів, а й визначальним фактором

міської ідентичності та інтелектуального центру Сіверщини. Станом на початок століття місто володіло унікальною за концентрацією та якістю мережею навчальних закладів. Центральною ланкою цієї системи був Глухівський учительський інститут, заснований восени 1874 р. Це був один із перших закладів такого типу, що підкреслювало стратегічну роль Глухова як методичного центру для всього Лівобережжя [13; 14; 39]. Інститут мав трирічний курс навчання і готував учителів для міських училищ; саме в його стінах у 1911–1914 рр. здобував освіту майбутній класик світового кінематографа Олександр Довженко, що стало знаковою сторінкою в історії закладу [57, с. 7].

Період після 1917 р. став часом духовного піднесення та сподівань на національно-державне відродження України. Проте в умовах радянського будівництва освіта та культура були трансформовані в інструменти ідеологічного впливу. Запровадження політики українізації (коренізації) у 1920-х роках не було для більшовицького керівництва самоціллю, а виступало стратегічним «надзавданням» – засобом легітимізації режиму через задоволення мінімальних національних вимог та перебудови культури на засадах марксизму.

Станом на кінець 1920-х років Глухівський округ мав виразне українське обличчя: 74,5% населення ідентифікували себе як українці, 23,6% – як росіяни, а 1,8% становили євреї. Цей національний розподіл слугував ключовим аргументом для інтенсифікації українізаційних процесів. На 1929–1930 навчальний рік в окрузі функціонувало 219 українських шкіл проти 151 російської та 3 єврейських.

Попри кількісне переважання українських навчальних закладів, якісний рівень їхнього функціонування зіткнувся з серйозними викликами:

1. Мовна компетенція педагогів: лише 8% учителів володіли українською мовою на достатньому рівні (I категорія), тоді як переважна більшість (80%) виявили недостатні знання. Це призводило до радикальних заходів: за абсолютне незнання мови вчителів (зокрема у Глухівському та

Шосткинському районах) звільняли з посад до моменту опанування ними мовного мінімуму.

2. Формалізм у культурно-освітній роботі: діяльність клубів та книгозбірень часто мала «фасадний» характер. Використання української мови було поверхневим, а візуальна українізація (плакати, гасла) супроводжувалася грубими граматичними помилками («мішанкою»), що викликало іронічне ставлення населення.

3. Брак літератури: особливо гостро дефіцит україномовної навчальної та методичної літератури відчувався у прикордонних районах (Новгород-Сіверський, С.-Будський), що гальмувало темпи впровадження мови в освітній процес.

Процес українізації в окрузі був нерівномірним. Найвищі показники демонстрували Шосткинський, Ярославецький та Понорицький райони. У Глухівському районі українізація охопила всі села, за винятком 10 населених пунктів колишньої Крупецької волості. Складнішою була ситуація у Путивльському та Середино-Будському районах, де переважав російськомовний елемент або приєднані території колишніх російських повітів (Сівського, Рильського).

Стан українізації радянського апарату на кінець 1920-х років офіційно визнавався задовільним, хоча наголошувалося на пасивності окремих фахівців. Однак уже з 1933 р. вектор державної політики радикально змінився: почався масовий відхід від українізації, репресії проти її активних провідників та повернення до русифікаторських практик, що фактично нівелювало здобутки попереднього десятиліття.

Рівень освіти в місті забезпечували чоловіча та жіноча гімназії. Чоловіча гімназія була відома своєю класичною програмою; серед її випускників були такі видатні постаті, як художник Микола Мурашко та Микола Терещенко. Жіноча гімназія надавала дівчатам повну середню освіту та право працювати домашніми вчительками. Соціальну та меценатську підтримку освітньої сфери традиційно здійснювала родина Терещенків, чийм коштом було

зведено не лише розкішні будівлі гімназій та інституту, а й ремісничє училище та численні початкові школи [61].

Освітній ландшафт доповнювали двокласні міські училища, парафіяльні школи та приватні заклади, що забезпечувало Глухову один із найвищих показників письменності в Чернігівській губернії. За даними тогочасних статистичних звітів, рівень грамотності міського населення Глухова суттєво перевищував середні показники по повіту, що робило місто привабливим для науково-педагогічних працівників та студентської молоді. Саме ця розгалужена та якісна база стала основою, на якій у 1920-х рр. радянська влада розбудовувала свою освітню вертикаль, водночас розпочавши системну боротьбу з «буржуазними» та «націоналістичними» елементами в середовищі глухівської професури, що згодом призвело до трагічних репресій 1930-х рр.

У міжвоєнний період освітня система міста зазнала докорінної трансформації в межах радянської «культурної революції». Глухівський учительський інститут пройшов через низку реорганізацій, трансформувавшись у педагогічний виш, головним завданням якого стала підготовка «нової радянської людини». Ідеологічний контроль пронизував усі рівні освіти: від лікнепів для дорослих до вищої школи. Водночас, заснування у 1931 р. Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель додало освітньому простору Глухова потужну наукову складову. Співпраця між академічною наукою та педагогічною практикою створила унікальний для провінційного міста симбіоз, де вчені-аграрії та викладачі-гуманітарії формували єдине інтелектуальне поле. Попри масові репресії 1930-х років, які фізично винищили значну частину професури, Глухів продовжував сприйматися як «місто студентів», що суттєво впливало на міську культуру та побут.

Друга світова війна завдала катастрофічного удару по матеріальній базі освіти – під час відступу нацистських окупантів у 1943 р. було підірвано головні навчальні корпуси педагогічного інституту. Проте вже восени 1943 р.

почалося стихійне відновлення занять, часто у пристосованих приміщеннях, що свідчило про високу життєздатність освітньої традиції міста. У повоєнні десятиліття (1950–1980-ті) відбулася масштабна розбудова освітньої інфраструктури: було зведено нові корпуси інституту, гуртожитки, загальноосвітні школи та професійно-технічні училища. Глухівський державний педагогічний інститут імені С.М. Сергєєва-Ценського став одним із провідних профільних закладів Лівобережної України, готуючи вчителів для багатьох регіонів СРСР.

Наприкінці ХХ ст., з відновленням незалежності України, освітній простір Глухова увійшов у фазу пошуку нових смислів та повернення до витоків. Відбулося переосмислення історичної спадщини, повернення до наукових праць репресованих вчених та поглиблення краєзнавчого компоненту в освіті. Трансформація педагогічного інституту в університет на межі століть стала логічним завершенням тривалого шляху розвитку міста як академічного осередку.

Таким чином, протягом усього ХХ ст. саме освіта залишалася тим стрижнем, навколо якого консолідувалася громада, а статус «міста вчителів та вчених» дозволив Глухову зберегти своє особливе місце в культурному просторі України навіть в умовах тоталітарної уніфікації.

2.3. Збереження історико-культурної спадщини та створення Державного історико-культурного заповідника (1994 р.)

Процес збереження історико-культурної спадщини Глухова у другій половині ХХ ст. являє собою складну еволюцію суспільної думки та державної політики – від ідеологічно обмеженого радянського «пам'яткоохоронства» до формування сучасної національної парадигми, заснованої на визнанні міста як унікального державотворчого центру України. Протягом повоєнних десятиліть (1950–1980-ті рр.) Глухів перебував у парадоксальному стані: з одного боку, він зберігав за собою статус одного з

небагатьох міст Лівобережжя з відносно цілісним архітектурним ансамблем XVIII–XIX ст., а з іншого – його історичне ядро методично піддавалося деградації через утилітарне ставлення та ідеологічну цензуру. Радянська влада визнавала цінність лише тих споруд, які можна було вписати в наратив «революційної боротьби» або «спільної спадщини братніх народів», тоді як пам'ятки, пов'язані з козацько-гетьманською добою чи меценатською діяльністю родини Терещенків, часто опинялися на периферії уваги або піддавалися «перепрофілюванню» [16, с. 21–28].

У цей період охорона пам'яток у Глухові мала фрагментарний і багато в чому випадковий характер. Більшість храмів, які не були знесені у 1930-х роках, використовувалися як складські приміщення, архіви або виробничі цехи, що призводило до швидкого фізичного руйнування їхніх інтер'єрів та конструктивних елементів [60]. Наприклад, унікальна за своєю архітектурою Трьох-Анастасіївська церква чи Миколаївський храм тривалий час не отримували належного реставраційного догляду, а їхнє перебування на державному обліку часто було лише формальним актом, який не підкріплювався реальним фінансуванням. Архітектурний ландшафт міста розвивався будівництвом типових радянських адміністративних та житлових об'єктів у безпосередній близькості до пам'яток класицизму та бароко. Проте саме в цей час, попри офіційний дискурс, у середовищі місцевої наукової інтелігенції почав формуватися латентний опір руйнації – збиралися архівні відомості, фіксувалися залишки стародавніх споруд, що згодом стало фундаментом для відродження глухівського краєзнавства.

Ситуація докорінно почала змінюватися лише наприкінці 1980-х років, у період Перебудови, коли зняття цензурних обмежень та сплеск національної свідомості актуалізували питання про повернення Глухову його справжньої історії як столиці Гетьманщини. Потужний імпульс цьому процесу дав розквіт краєзнавчого руху, очолюваний викладачами Глухівського педагогічного інституту та працівниками краєзнавчого музею. Саме тоді в публічному просторі вперше на повний голос заговорили про те, що Глухів –

не просто районний центр із заводами, а місто-пам'ятка, яке потребує особливого охоронного статусу. Було усвідомлено, що фрагментарних реставрацій недостатньо, адже місто втрачало свою візуальну та історичну цілісність. Ідея створення заповідника виникла як спроба захистити історичне ядро від подальшої хаотичної забудови та розпочати системне наукове вивчення сакральної та цивільної архітектури міста.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. охорона пам'яток Глухова перейшла в площину державотворення. Місто стало одним із пріоритетних об'єктів для відновлення національної пам'яті про козацьку державу. Кульмінаційним моментом цієї багаторічної боротьби за спадщину стало 8 лютого 1994 р., коли постановою Кабінету Міністрів України № 80 було створено Державний історико-культурний заповідник у м. Глухові. Це рішення мало епохальне значення: вперше на державному рівні було юридично закріплено межі заповідної території, що охоплювала найбільш цінні квартали історичного центру, та створено спеціалізовану науково-дослідну установу, відповідальну за збереження об'єктів.

Створення заповідника дозволило перейти від пасивної консервації до активного наукового дослідження. Під егідою заповідника розпочалися масштабні археологічні розкопки, які відкрили світу залишки гетьманських резиденцій, фундаменти зруйнованих храмів та оборонних споруд фортеці. Було розпочато фахову реставрацію таких знакових об'єктів, як Київська брама, будівля Дворянського зібрання, особняки родини Терещенків та водонапірна вежа, що стала символом міста. Заповідник став центром тяжіння для істориків та архітекторів, які розробили комплексну програму регенерації історичного середовища, намагаючись відтворити атмосферу Глухова як «міста-музею».

Особливою заслугою інституціоналізації заповідника стала зміна ставлення міської громади до своєї спадщини. Пам'ятки перестали сприйматися як «старі будинки», а стали основою для формування місцевого патріотизму та туристичного потенціалу. Включення Глухова до переліку

історичних міст України та активна публікаційна діяльність наукових співробітників заповідника вивели місто на міжнародну наукову арену. Таким чином, створення Державного історико-культурного заповідника у 1994 році стало не лише актом порятунку архітектурних шедеврів, а й актом відновлення історичної справедливості щодо Глухова. Це заклало надійний фундамент для того, щоб у XXI столітті місто могло розвиватися як сучасний культурно-освітній центр, де кожна споруда є живим свідком української державної традиції. Процес збереження спадщини, пройшовши через випробування радянським невіглаством, зрештою став успішним прикладом інтеграції минулого в сучасне життя українського суспільства.

Важливим етапом на шляху до інституціоналізації пам'яткоохоронної справи в регіоні стало наукове усвідомлення Глухова як унікального містобудівного феномену, що зберіг у своїй структурі релікти регулярного планування середини XVIII ст. Після нищівної пожежі 1748 р. місто було переплановане за передовими тогочасними європейськими принципами, до чого долучилися видатні архітектори барокової доби – Андрій Квасов та Іван Григорович-Барський. Саме їхня праця заклала основу для трансформації середньовічного фортифікованого міста в модерну столицю Гетьманщини з чіткою мережею вулиць, площами та архітектурними акцентами. Збереження цієї планувальної схеми протягом двох століть дозволило Глухову уникнути повної візуальної уніфікації, характерної для радянського містобудування, та зберегти автентичний масштаб історичного центру.

З набуттям Україною державної незалежності у 1991 р. підхід до охорони культурної спадщини Глухова зазнав докорінної трансформації. Пам'яткоохоронна діяльність перетворилася на стратегічний інструмент дерадянізації публічного простору та відновлення історичної справедливості щодо козацько-гетьманської доби. Якщо за радянських часів історія Глухова як столиці Дем'яна Многогрішного, Івана Скоропадського, Данила Апостола та Кирила Розумовського свідомо маргіналізувалася, то в нових політичних реаліях вона стала наріжним каменем місцевого та загальнонаціонального

нарративу державотворення. Це створило необхідні передумови для надання місту особливого правового статусу.

Юридичним фундаментом для впровадження якісно нової системи збереження старожитностей стала Постанова Кабінету Міністрів України № 80 від 8 лютого 1994 р. «Про Державний історико-культурний заповідник у м. Глухові». Цей документ не лише легітимізував статус Глухова як міста-пам'ятки, а й створив адміністративну структуру, відповідальну за комплексне дослідження, реставрацію та популяризацію спадщини. Створення заповідника передбачало чітке виокремлення заповідної території (зони регульованої забудови), до якої увійшли найбільш репрезентативні архітектурні об'єкти, що формують унікальне обличчя міста.

Ядром заповідника стали визначні пам'ятки сакральної та цивільної архітектури, що маркують різні етапи розвитку Глухова. Серед них особливе місце посідає Миколаївська церква (1693 р.) – найдавніша кам'яна споруда міста, зразок козацького бароко, де відбувалися обряди настановлення гетьманів. Поруч із нею домінують роль відіграє Трьох-Анастасіївська церква, зведена наприкінці XIX ст. коштом меценатів Терещенків, яка своєю величчю та візантійським стилем символізує період економічного розквіту міста. Єдиною вцілілою фортифікаційною спорудою залишилася Київська брама міської фортеці (1766–1769), яка є унікальним зразком оборонного зодчества Лівобережжя [40].

Адміністративний та освітній статус Глухова XVIII–XIX ст. зафіксований у будівлях колишнього дворянського зібрання (нині краєзнавчий музей) та жіночої гімназії, які демонструють високі стандарти класицизму та еkleктики. Окремий пласт заповідного фонду становлять численні особняки родини Терещенків, які не лише є архітектурними прикрасами, а й свідчать про видатну роль цієї династії в модернізації міста та підтримці освіти й медицини. Таким чином, інституціоналізація заповідника у 1994 році дозволила об'єднати ці розрізнені об'єкти в єдиний науково-експозиційний комплекс, що забезпечило тяглість історичної пам'яті

та створило передумови для подальшої регенерації Глухова як одного з найважливіших культурних осередків України.

Наукова діяльність новоствореного заповідника була спрямована не лише на консервацію та реставрацію об'єктів, а й на системне археологічне та архівне дослідження минулого Глухова. Саме завдяки інституціоналізації заповідника вдалося ініціювати масштабні розкопки на території колишньої Глухівської фортеці та гетьманських резиденцій, що дозволило уточнити топографію міста XVII–XVIII ст. Протягом 1990-х та початку 2000-х рр. заповідник став головним науковим та методичним центром, який координував роботу з відновлення пам'яток, розробляв туристичні маршрути та займався популяризацією культурної спадщини Глухівщини на міжнародному рівні.

Важливим аспектом стало також включення пам'яток Глухова до Державного реєстру національного культурного надбання, що забезпечило їм додатковий захист від стихійної забудови. У підсумку, створення Державного історико-культурного заповідника у 1994 р. дозволило зупинити процес руйнації історичного ядра міста та трансформувати Глухів із провінційного промислового центру в один із ключових культурно-туристичних осередків України, зберігши для наступних поколінь візуальні свідчення його державотворчої ролі в історії українського народу. Таким чином, діяльність заповідника стала гарантом збереження унікального архітектурного ландшафту міста, що гармонійно поєднує в собі барокову велич гетьманської столиці та класицистичний затишок повітового центру.

Висновки до другого розділу

На основі опрацьованого матеріалу щодо історії Глухова у другій половині XX ст. (період 1945–1990-х рр.), можна сформулювати такі розгорнуті висновки до другого розділу:

Повоєнна відбудова Глухова (1943–1950-ті рр.) стала періодом надзвичайного напруження сил міської громади, яка в умовах тотального

дефіциту ресурсів зуміла відновити критичну інфраструктуру. Пріоритетність реанімації залізничного сполучення та переробних підприємств (коноплезаводу та маслозаводу) дозволила місту швидко повернутися в економічний простір республіки. Характерною рисою цього етапу став мобілізаційний підхід («народна будова»), де основний тягар робіт ліг на плечі жінок та молоді, що забезпечило життєздатність міста в умовах руїни.

Промисловий розквіт 1970-х – першої половини 1980-х рр. ознаменувався трансформацією Глухова у потужний індустріально-науковий вузол. Статус міста як «столиці технічних культур» було остаточно закріплено завдяки світовим досягненням Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур. Формування розгалуженої мережі заводів («Електропанель», агрегатний, харчові гіганти) забезпечило високий рівень соціальної захищеності населення, проте інтенсивна урбанізація та будівництво типових багатоповерхівок призвели до часткового нівелювання унікального історичного ландшафту колишньої гетьманської столиці.

Освітній простір Глухова протягом усього ХХ ст. залишався ключовим стабілізуючим фактором міської ідентичності. Навіть в умовах ідеологічного тиску радянської системи, педагогічний інститут та наукові установи підтримували високий інтелектуальний тонус громади. Глухів зумів зберегти статус «міста студентів та вчених», що стало фундаментом для майбутньої трансформації навчальних закладів у незалежній Україні та повернення до національних освітніх традицій.

Еволюція пам'яткоохоронної справи пройшла складний шлях від фрагментарного радянського підходу до системного державного захисту. Усвідомлення Глухова як унікального містобудівного феномену з регулярним плануванням ХVIII ст. (роботи А. Квасова та І. Григоровича-Барського) стало науковим підґрунтям для зміни парадигми збереження спадщини.

Створення у 1994 р. Державного історико-культурного заповідника стало логічним завершенням багаторічної боротьби місцевої інтелігенції за порятунок автентичного обличчя міста. Це рішення не лише юридично захистило ключові архітектурні домінанти (Миколаївську та Трьох-Анастасіївську церкви, Київську браму, особняки Терещенків), а й перетворило Глухів на важливий центр національної пам'яті про козацько-гетьманську добу, визначивши вектор його розвитку як туристично-культурного осередку сучасної України.

РОЗДІЛ 3

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГЛУХОВА ХХ СТ. У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Методичні особливості інтеграції регіональної історії в курс «Історія України» для здобувачів ЗФПО

Інтеграція регіонального компонента в загальний курс «Історія України» в закладах фахової передвищої освіти на сучасному етапі розвитку педагогічної науки є не просто методичним прийомом, а фундаментальним завданням історичної дидактики, що забезпечує перехід від абстрактного засвоєння фактів до формування живої історичної пам'яті. В умовах реалізації компетентнісного підходу, закладеного в основу сучасних освітніх стандартів, вивчення історії рідного краю перестає бути лише допоміжною дисципліною і трансформується у потужний інструмент формування національної свідомості та громадянської ідентичності майбутніх фахівців. Методична специфіка такої інтеграції зумовлена насамперед віковими особливостями здобувачів освіти у закладах фахової передвищої освіти, їхньою професійною спрямованістю та необхідністю раціонального використання обмеженого навчального часу в межах інтенсивного освітнього процесу. Регіональна історія, зокрема історія Глухова як колишньої гетьманської столиці та значного інтелектуального осередку, виступає тим унікальним мікрокосмом, через який складні загальнодержавні процеси ХХ ст. набувають для студентів конкретних, персоніфікованих та емоційно забарвлених рис, що значно підвищує ефективність навчання.

Методологічною основою впровадження регіонального матеріалу є принцип антропоцентризму та мікроісторичний підхід, де локальне середовище стає майданчиком для перевірки загальних історичних закономірностей. Для здобувачів освіти у віці від п'ятнадцяти до

вісімнадцяти років, коли відбувається активне формування світогляду та пошук ідентичності, надзвичайно важливо бачити зв'язок між подіями великої історії та простором, у якому вони безпосередньо проживають і навчаються. У цьому контексті найбільш дієвою виявляється інтегрована модель викладання, де Глухів виступає не як ізольований об'єкт, а як репрезентативний приклад загальноукраїнських тенденцій. Наприклад, вивчення теми Української революції 1917–1921 рр. через призму діяльності Глухівської повітової народної ради та процесів українізації місцевого вчительського інституту дозволяє здобувачам зрозуміти, що розбудова національної державності була реальним процесом, який охоплював кожне місто, а не лише політичні центри на кшталт Києва.

Особливе місце у методиці викладання посідає використання дослідницько-пошукових методів та методу проєктів, які ідеально корелюють із практико-орієнтованим характером фахової передвищої освіти. Самостійна робота здобувача із першоджерелами, архівними матеріалами, спогадами земляків та публікаціями тогочасної преси дозволяє реалізувати інформаційно-цифрову та критичну компетенції. Досліджуючи трагічні сторінки 1930-х років, зокрема Голодомор 1932–1933 рр. та «Великий терор» у Глухові, здобувачі стикаються з долями конкретних людей – викладачів, науковців Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель, чиє життя було зруйноване тоталітарною системою. Такий персоніфікований підхід робить історію зрозумілою на рівні особистого співпереживання, що є набагато ефективнішим за механічне заучування статистичних даних. Окрім того, біографічний метод, зосереджений на постатях Олександра Довженка, родини Терещенків чи вчених-селекціонерів, створює для молоді позитивні рольові моделі та виховує повагу до інтелектуального капіталу рідного краю.

Важливою дидактичною особливістю є візуалізація історичних знань через взаємодію з архітектурним середовищем. Оскільки Глухів володіє унікальною спадщиною, методично виправданим є проведення занять у формі історичних екскурсій або квестів на базі Державного історико-

культурного заповідника. Використання пам'яток, таких як Київська брама чи Трьох-Анастасіївська церква, як об'єктів історичного аналізу допомагає здобувачам розвинути просторову компетенцію та ціннісне ставлення до культурного надбання. У сучасних умовах цифровізації освіти цей процес доповнюється створенням інтерактивних мап, цифрових сторітелінгів та віртуальних реконструкцій втрачених об'єктів, що дозволяє поєднати пізнавальний інтерес із технологічними навичками майбутніх фахівців [58]. Інтеграція регіональної історії також передбачає постійний діалог між минулим і сучасним: обговорення впливу повоєнної відбудови 1950-х років або індустріального піднесення 1970-х на сучасний стан міста допомагає здобувачам зрозуміти коріння актуальних соціально-економічних проблем.

Водночас викладач має уникати небезпеки провінціалізації знань, постійно акцентуючи на тому, як локальні події в Глухові були вмонтовані у глобальний контекст. Це вимагає від педагога високого рівня методичної майстерності у доборі матеріалу, щоб регіональні факти не перевантажували програму, а слугували органічними ілюстраціями, що підсилюють розуміння загального курсу. Оцінювання результатів такого навчання має бути спрямоване на перевірку здатності здобувача до аналізу, порівняння та формулювання власних висновків на основі локального матеріалу. Таким чином, методично грамотна інтеграція історії Глухова ХХ ст. в освітній процес закладів фахової передвищої освіти дозволяє не лише якісно реалізувати державний стандарт історичної освіти, а й виховати свідомого громадянина, який знає цінність своєї землі, поважає працю попередніх поколінь і відчуває відповідальність за збереження спадщини рідного міста в майбутньому. Це створює надійний фундамент для формування професійної гордості, особливо для здобувачів педагогічних спеціальностей, які в майбутньому самі стануть трансляторами історичних знань та цінностей. Побудова курсу на засадах локальної історії перетворює навчання на процес живого спілкування з минулим, де кожна подія стає зрозумілою через долю

«малої батьківщини», що є запорукою стійкого патріотизму та критичного мислення молоді.

Методологічна основа інтеграції регіональної історії в освітній процес ЗФПО базується на синергії принципу антропоцентризму та мікроісторичного підходу, що дозволяє трансформувати викладання курсу «Історія України» з трансляції готових знань у процес живого пізнання через призму локального середовища. В умовах сучасної освітньої парадигми, де пріоритетом є формування критичного мислення та громадянської ідентичності, антропоцентризм виступає як фундаментальна установка, що ставить у центр історичного наративу людину – її повсякденне життя, вибір, емоції та реакції на глобальні виклики епохи. Для здобувачів ЗФПО, які перебувають у фазі інтенсивної соціалізації, такий підхід є критично важливим, оскільки він дозволяє подолати відчуження від «великої історії», яка часто сприймається як набір абстрактних дат, політичних рішень та безособових процесів. Мікроісторичний аналіз, зосереджений на конкретному місті, громаді чи навіть окремій родині, дає можливість розгледіти за масштабними статистичними показниками реальні людські долі, що робить історичне знання особистісно значущим і верифікованим через родинну пам'ять та локальний ландшафт.

У методичному інструментарії викладача історії в ЗФПО ключове місце посідає вибір стратегії впровадження регіонального матеріалу, серед яких традиційно виокремлюють три основні моделі: синхронну, асинхронну та інтегровану. Синхронна стратегія передбачає паралельне висвітлення загальноукраїнських тенденцій та їхнього специфічного прояву в конкретному регіоні в межах однієї теми. Це дозволяє здобувачам миттєво порівнювати масштаб подій, виявляти загальні закономірності та локальні особливості, наприклад, аналізуючи перебіг Української революції 1917–1921 рр. у масштабах УНР та безпосередньо в Глухівському повіті. Асинхронна стратегія базується на виокремленні спеціальних занять, факультативів або краєзнавчих модулів, присвячених виключно історії

рідного краю. Така модель є ефективною для глибокого занурення в тему, проведення екскурсій чи архівних досліджень, проте вона несе ризик розриву між загальнонаціональним контекстом та краєзнавчим матеріалом.

Найбільш адаптивною та ефективною для курсу історії України ХХ ст. в системі ЗФПО визнається інтегрована модель, яка передбачає органічне вкраплення регіональних прикладів, кейсів та ілюстрацій безпосередньо в структуру лекційного викладу чи семінарського заняття [3]. Глухів у цій системі виступає не просто як географічна одиниця, а як унікальний або, навпаки, типовий «кейс», що ілюструє загальнонаціональні тенденції. Наприклад, вивчаючи період НЕПу, викладач може звернутися до функціонування Глухівського учительського інституту або розвитку місцевої промисловості, демонструючи, як економічна лібералізація впливала на соціальну структуру конкретного міста. Глухів як колишня гетьманська столиця несе в собі потужний символічний капітал, що робить його унікальним майданчиком для вивчення процесів збереження національної пам'яті та культурної спадщини.

Використання інтегрованої моделі дозволяє реалізувати логіку «від простого до складного», де локальний факт слугує індуктивним містком до розуміння загального історичного закону. Для здобувачів ЗФПО важливо не просто засвоїти суму фактів, а зрозуміти внутрішню логіку подій. Коли ми розглядаємо трагедію Голодомору 1932–1933 рр., звернення до документів місцевих сільрад Глухівщини чи спогадів мешканців навколишніх сіл перетворює статистичну катастрофу на акт геноциду проти конкретних людей, чиї нащадки можуть бути однокласниками здобувачів освіти. Це формує емпатію та громадянську позицію, які є невід'ємними компонентами історичної компетентності.

Особливого значення інтегрована модель набуває при розгляді складних і суперечливих тем Другої світової війни. Глухівський контекст – з його розгалуженим підпіллям, партизанським рухом Сидора Ковпака та трагедіями окупаційного режиму – дає змогу викладачеві відійти від

плакатного сприйняття війни. Через мікроісторію конкретних боїв чи долі вчителів, які продовжували працювати в підпіллі, здобувачі вчаться аналізувати моральні дилеми, з якими стикалася людина в екстремальних умовах. Це стимулює розвиток аналітичного мислення та здатності до багатоперспективного бачення історії.

Методична ефективність такої інтеграції підсилюється використанням візуальних та матеріальних джерел, якими багате місто. Глухівський державний історико-культурний заповідник, архітектурні доміанти XVIII–XIX ст. та промислові об'єкти XX ст. стають живими ілюстраціями до тем про модернізацію, архітектурні стилі чи радянську урбанізацію. Здобувачі не просто чують про «козацьке бароко», вони бачать ці явища у вікнах своїх аудиторій, що створює ефект занурення в історичне середовище. Таким чином, мікроісторичний підхід у поєднанні з інтегрованою стратегією навчання забезпечує не лише високий рівень академічної успішності, а й глибоку ментальну прив'язку здобувача до свого краю, що є фундаментом справжнього патріотизму.

Однією з фундаментальних методичних особливостей, що забезпечують ефективність історичної освіти в закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), є системне впровадження методу проєктів та дослідницько-пошукової діяльності. У контексті сучасної освітньої парадигми, орієнтованої на розвиток критичного мислення, цей підхід дозволяє подолати репродуктивний характер навчання. Здобувачі освіти в ЗФПО, яким властива рання професійна соціалізація та прагматизм у виборі знань, виявляють значно вищу мотивацію, коли теоретичний матеріал курсу «Історія України» корелює з їхнім безпосереднім життєвим простором та майбутнім професійним профілем.

Наукова спроможність методу проєктів базується на залученні здобувачів до роботи з релевантними першоджерелами, що є основою формування історичної компетентності. Наприклад, при опрацюванні теми «Українська революція 1917–1921 рр.», дидактично доцільним є перехід від

загальних нарисів до мікроісторичного аналізу. Здобувачам пропонується самостійно дослідити функціонування Глухівської повітової народної ради як органу місцевого самоврядування в умовах постійної зміни політичних режимів. Це дозволяє наочно проілюструвати складність державотворчих процесів на місцях. Не менш важливим кейсом є процес українізації Глухівського учительського інституту, де через аналіз протоколів засідань педагогічних рад та розпоряджень тогочасної влади здобувачі можуть простежити реальну динаміку впровадження української мови та культури в освітній простір Сіверщини.

Особливе місце в методичному арсеналі посідає робота з періодичними виданнями початку ХХ ст. Аналіз газетної публіцистики не лише надає фактичний матеріал, а й дозволяє здобувачам деконструювати ідеологічні маніпуляції, порівнювати різні точки зору та виокремлювати суб'єктивні оцінки очевидців подій. Такий вид діяльності безпосередньо сприяє реалізації інформаційно-цифрової та медіаграмотної компетенцій, оскільки передбачає роботу з оцифрованими архівами, базами даних та електронними бібліотеками, що є критично важливим для сучасного фахівця в будь-якій галузі.

З погляду когнітивної психології та педагогіки, такий підхід докорінно трансформує роль здобувача в освітньому процесі. Він перестає бути пасивним реципієнтом готових історичних наративів і перетворюється на активного суб'єкта наукового пошуку. Самостійне «відкриття» невідомих сторінок історії рідного міста, верифікація фактів та формулювання власних висновків на основі першоджерел створюють ефект інтелектуальної причетності до минулого. Це не лише забезпечує міцність засвоєння академічних знань, а й формує стійку громадянську позицію, засновану на розумінні тяглості історичних процесів та відповідальності за збереження національної пам'яті. Таким чином, проєктна діяльність у Глухівському контексті виступає потужним чинником дедогматизації історії, перетворюючи її на живий досвід пізнання власної ідентичності.

Важливим дидактичним прийомом є візуалізація та просторова локалізація історичних знань. Оскільки у м. Глухів збережена унікальна архітектурна спадщина, методично виправданим є проведення віртуальних екскурсій на базі Національного заповідника «Глухів». Використання інтерактивних карт, порівняння сучасних фотографій архітектурних пам'яток (Трьох-Анастасіївської церкви, будівлі педагогічного інституту, Київської брами) з їхніми архівними зображеннями початку ХХ ст. дозволяє здобувачам простежити динаміку міського простору та масштаб руйнувань, яких місто зазнало в роки воєн та репресій. Це сприяє розвитку просторової та хронологічної компетенцій, а також виховує ціннісне ставлення до культурної спадщини.

Окремої уваги заслуговує біографічний метод. Історія Глухова ХХ ст. багата на постаті світового масштабу (О. Довженко, родина Терещенків, С. Ковпак, вчені-селекціонери інституту конопель). Інтеграція їхніх життєписів в освітній процес дозволяє реалізувати виховну функцію історії. Через історію успіху або трагедію конкретної особистості здобувачі краще розуміють сутність тоталітарного режиму 1930-х років, специфіку наукового пошуку в умовах ідеологічного тиску або героїку та складність руху опору в роки Другої світової війни. Персоніфікація історії робить її зрозумілою та близькою для молоді, створюючи умови для формування критичного мислення та здатності до емпатії.

Цифровізація освіти в ЗФПО відкриває нові обрії для краєзнавчої роботи. Методично перспективним є створення здобувачами цифрових проєктів: відеороликів «Глухів у ХХ ст.», інтерактивних часових шкал, цифрових сторітелінгів про репресованих науковців або архітектурні пам'ятки. Використання QR-кодів під час навчальних квестів історичним середмістям Глухова дозволяє поєднати пізнавальну діяльність із сучасними технологіями, що значно підвищує мотивацію здобувачів освіти. Крім того,

робота з оцифрованими колекціями місцевих музеїв дає можливість здобувачам відчутти себе частиною глобальної наукової спільноти.

Проте інтеграція регіонального матеріалу стикається з певними методичними викликами. По-перше, це небезпека «провінціалізації» історії, коли локальні події вириваються з контексту загальноукраїнської та світової історії. Завдання викладача – постійно наголошувати на взаємозв'язках: як події в Глухові (наприклад, голод 1932–1933 рр. або діяльність партизанів С. Ковпака) відображали або коригували загальний хід історії України. По-друге, існує проблема обмеженості навчального часу. Виходом із цієї ситуації є використання потенціалу позааудиторної роботи (гуртки, факультативи, краєзнавчі конференції) та самостійної роботи здобувачів.

Оцінювання результатів навчання при інтегрованому підході також потребує специфічних інструментів. Окрім традиційного тестування, доцільно використовувати творчі завдання: написання есе-рефлексій на тему «Гетьманська столиця в ХХ ст.: втрати та здобутки», захист міні-досліджень, участь у дебатах щодо суперечливих питань регіональної історії. Це дозволяє перевірити не лише обсяг засвоєних знань, а й рівень сформованості аналітичних здібностей здобувачів.

Отже, методично грамотна інтеграція історії Глухова ХХ ст. в курс історії України для здобувачів ЗФПО дозволяє вирішити комплексне завдання: забезпечити якісне засвоєння державного стандарту освіти та сформувати у молоді почуття причетності до великої історії свого народу через любов і повагу до «малої батьківщини». Регіональний компонент стає тим «фундаментом», на якому вибудовується сучасний український патріотизм, заснований на знанні реальних фактів, пошані до пам'яток та вмінні критично оцінювати минуле. Для здобувачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, як майбутніх педагогів, такий досвід інтеграції є подвійно цінним, оскільки він стає методичним зразком для їхньої подальшої професійної діяльності.

3.2. Розробка та впровадження інтерактивних занять та цифрових ресурсів з історії Глухова

Розробка та впровадження інтерактивних занять і цифрових ресурсів з історії Глухова ХХ ст. є стратегічним напрямом модернізації історичної освіти в закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), оскільки дозволяє трансформувати статичний краєзнавчий матеріал у динамічне та когнітивно привабливе середовище для сучасного здобувача. В умовах тотальної цифровізації глобального освітнього простору інтерактивність виступає не лише як прикладний метод залучення уваги аудиторії, а як фундаментальний методологічний принцип організації навчально-пізнавальної діяльності. Цей принцип базується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, де викладач перетворюється з єдиного джерела істини на модератора та фасилітатора, а здобувач стає активним учасником процесу конструювання знань. Методичне проектування інтерактивного заняття з історії Глухова передбачає рішучу відмову від традиційної лінійної передачі інформації, яка часто перетворює регіональну історію на перелік локальних дат, на користь ігрових симуляцій, проблемних дискусій, кейс-стаді та ситуаційного моделювання.

Наукова актуальність впровадження таких методів саме для вивчення історії Глухова ХХ ст. зумовлена багатошаровістю міського простору. Глухів – це не лише гетьманська столиця, а й місто, що пережило драматичні трансформації радянської доби: від осередку українізації 1920-х до трагедій Голодомору та репресій інтелігенції, від воєнного лихоліття до індустріального піднесення 1970-х років. Кожен із цих етапів залишив свій слід у матеріальній та духовній культурі, який найефективніше дешифрується саме через інтерактивні практики. Зокрема, розробка занять у форматі навчальних квестів історичним середмістям Глухова дозволяє здобувачам інтегрувати теоретичні знання про архітектуру та події ХХ ст. з безпосереднім візуальним та просторовим досвідом. Під час такого квесту

здобувачі не просто отримують інформацію про будівлю педагогічного університету чи Трьох-Анастасіївську церкву, а вирішують проблемні завдання, аналізують стан пам'яток, зіставляють сучасний вигляд із архівними світлинами, що стимулює розвиток критичного мислення та дослідницьких навичок.

Технологічним проривом у цьому напрямі є використання технологій доповненої реальності. Для Глухова, де значна частина історичної забудови була змінена або втрачена внаслідок нацистської окупації та подальшої радянської реконструкції, AR-технології стають незамінним інструментом візуальної регенерації минулого. Через спеціалізовані мобільні додатки здобувачі можуть побачити високоточні 3D-реконструкції втрачених об'єктів безпосередньо в міському ландшафті. Це можуть бути окремі споруди колишньої Глухівської фортеці, оригінальні фасади будинків родини Терещенків до їх перебудови чи навіть віртуальна візуалізація зруйнованих храмів. Такий підхід створює потужний ефект занурення, який нівелює часову дистанцію між здобувачем та епохою, перетворюючи навчання на емоційно насичений акт відкриття. Це не лише сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу, а й розвиває складні когнітивні компетенції: здатність до просторового уявлення, візуальну грамотність та історичну емпатію.

Цифрові ресурси з історії Глухова повинні мати комплексний характер. Окрім AR-додатків, важливою є розробка інтерактивних карт (StoryMaps), де кожна локація міста прив'язана до конкретних архівних документів, відеоспогадів очевидців чи наукових публікацій. Створення здобувачами власних цифрових продуктів – подкастів про репресованих науковців міста, віртуальних виставок про побут глухівчан у 1950-х роках або інтерактивних таймлайнів розвитку місцевої промисловості – перетворює їх на «публічних істориків». Це особливо важливо для закладів ЗФПО, де фахова підготовка передбачає формування прикладних навичок. Здобувач не просто вивчає історію – він вчиться збирати, верифікувати та презентувати її за допомогою

сучасних медіа-інструментів, що робить його конкурентоспроможним у сучасному інформаційному суспільстві.

Особливої уваги заслуговує гейміфікація освітнього процесу. Розробка рольових ігор, де здобувачі моделюють засідання Глухівської міської ради 1917 р. або розробляють стратегію відбудови міста у 1944-му, дозволяє зрозуміти складність прийняття рішень у конкретних історичних обставинах. Інтерактивність у такому форматі виступає методом деконструкції ідеологічних міфів, оскільки змушує здобувача спиратися на факти та логіку, а не на зазубрені тези. Впровадження таких інновацій потребує від викладача не лише глибоких знань з краєзнавства, а й цифрової компетентності та готовності до постійного оновлення дидактичного інструментарію.

Змістовне наповнення цифрових ресурсів має базуватися на принципі історизму та наукової достовірності. Джерельною базою для інтерактивних занять повинні виступати оцифровані фонди Національного заповідника «Глухів», матеріали місцевих архівів та музеїв. Тільки за умови тісної співпраці закладів освіти з музейними установами цифровізація історії Глухова буде не просто розвагою, а глибоким науково-просвітницьким процесом. Це дозволяє сформувати у молоді почуття відповідальності за збереження культурної спадщини, адже через цифрову взаємодію вони усвідомлюють крихкість і водночас велич своєї історії.

Системна інтеграція цифрових ресурсів у курс «Історія України» з фокусом на локальну специфіку Глухова ХХ ст. є фундаментальним кроком у переході від традиційної описової дидактики до сучасної конструктивістської моделі навчання в закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО). Наукове обґрунтування цього процесу базується на теорії мультимедійного навчання та принципах візуальної історії, де цифровий контент виступає не просто ілюстрацією, а самостійним джерелом для аналізу та інтерпретації. Сучасний освітній інструментарій включає розгалужену систему мультимедійних карт, електронних баз оцифрованих архівних документів, віртуальних музеїв та інтерактивних часових шкал (таймлайнів), що дозволяє реконструювати

історичний простір Глухова з високим ступенем деталізації та наукової достовірності.

Використання геоінформаційних систем (ГІС) та платформ типу ArcGIS StoryMaps дозволяє реалізувати просторовий підхід у вивченні історії. Створення здобувачами власних цифрових сторітелінгів трансформує їх з пасивних споживачів інформації у «публічних істориків». У цій ролі здобувачі освіти виконують складну аналітичну роботу: вони деконструюють академічні наративи, виокремлюють ключові факти та адаптують їх для широкої аудиторії, використовуючи сучасні візуальні мови (Canva, Genially). Це забезпечує формування критичного мислення та здатності до популяризації історичних знань, що є критично важливим у часи інформаційних війн та спроб фальсифікації минулого [56].

Показовим прикладом такої науково-дослідної роботи є проєкт «Глухів у роки Другої світової війни: цифрова мапа пам'яті». Методологія проєкту передбачає комплексне нанесення на інтерактивну карту міста точок, що маркують діяльність антинацистського підпілля, місця нацистських репресій та стратегічні об'єкти відбудови у 1943–1945 рр. Глибока змістовність ресурсу досягається завдяки мультимедійній конвергенції: кожна локація супроводжується верифікованими архівними фотоматеріалами, фрагментами оцифрованих документів та, що найбільш цінно, короткими відеоінтерв'ю зі свідками подій або їхніми нащадками [33, с. 3]. Це реалізує метод усної історії, надаючи сухим фактам емоційної глибини та антропологічного виміру.

Такий підхід стимулює потужні міжпредметні зв'язки, об'єднуючи історію з інформатикою, журналістикою та соціологією. Для здобувачів ЗФПО це створює умови для формування професійної універсальності (soft skills), адже вони опановують навички відеомонтажу, інтерв'ювання, роботи з базами даних та графічного дизайну в контексті фахового історичного дослідження.

Крім того, інтенсифікація навчального процесу досягається через гейміфікацію контрольної-корекційного етапу. Впровадження ігрових платформ, таких як Kahoot! або Quizizz, дозволяє перетворити перевірку знань про складні наукові аспекти, наприклад, селекційні досягнення Глухівського інституту луб'яних культур або генеалогію та меценатську діяльність родини Терещенків, на динамічну інтелектуальну взаємодію. Елементи змагальності в поєднанні з миттєвим зворотним зв'язком підвищують когнітивну залученість здобувачів та сприяють довготривалому засвоєнню матеріалу. Таким чином, цифровізація локальної історії Глухова перетворює її на актуальний соціальний капітал, доступний для вивчення та збереження в цифровому форматі, що відповідає глобальним викликам сучасної історичної науки та освіти.

Системне впровадження хмарних технологій та віртуалізація культурного простору в межах курсу «Історія України» для здобувачів фахової передвищої освіти (ЗФПО) становить якісно новий рівень дидактичної інтеграції регіональної історії. Науково-методична значущість використання хмарних сервісів (зокрема екосистеми Google Workspace) полягає у створенні відкритого, колаборативного навчального середовища, де здобувач переходить від індивідуального накопичення знань до колективного конструювання історичного наративу. Платформи Google Docs, Sheets та Slides дозволяють реалізувати складні групові проекти, що вимагають високого рівня синхронізації зусиль.

Яскравим прикладом такої науково-дослідної співпраці є спільне створення електронного посібника-хрестоматії «Глухів ХХ ст.: голоси епохи». Цей ресурс проектується як цифрова антологія, що об'єднує різні типи джерел: від офіційних документів радянської доби до приватних мемуарів та щоденникових записів мешканців міста. Методична цінність проекту полягає в тому, що здобувачі одночасно працюють у спільному файлі над критичним коментуванням першоджерел, проводять контент-аналіз мемуарної літератури та формують релевантний ілюстративний ряд

(фотоархіви, скани газет, кадри кінохроніки). Такий формат роботи виховує не лише навички командної взаємодії, а й розвиває критичний аналіз медіаконтенту, вчить розрізняти суб'єктивні спогади та верифіковані історичні факти, що є базовою вимогою до сучасного фахівця.

Паралельно з хмарними рішеннями, надзвичайно важливим етапом модернізації навчання є впровадження віртуальних екскурсій територією та об'єктами Державного історико-культурного заповідника у м. Глухові. В умовах дистанційного навчання або обмеженого доступу до аудиторій, такі ресурси стають незамінним інструментом збереження наочності. Завдяки технологіям панорамної зйомки 360° та інтерактивним міткам, здобувачі освіти мають можливість детально вивчити унікальні інтер'єри Трьох-Анастасіївської церкви, архітектурні деталі Київської брами або тематичні експозиції Глухівського краєзнавчого музею без фізичної присутності на об'єкті [53]. При цьому цифрова копія пам'ятки зберігає високу наукову достовірність змісту, дозволяючи викладачеві акцентувати увагу на мистецтвознавчих та історичних нюансах, які важко помітити під час звичайної екскурсії.

Наукова цінність розробки таких інтерактивних ресурсів виходить за межі суто дидактичних завдань. Вона полягає у цифровій верифікації локальної історії, що виступає потужним запобіжником проти поширення історичних міфів та псевдонаукових трактувань минулого Сіверщини. Використання перевірених джерел у цифровому форматі створює доказову базу, яка легко сприймається сучасним поколінням «цифрових аборигенів».

У підсумку, системна інтеграція інтерактивних занять та хмарних цифрових ресурсів у вивчення історії Глухова ХХ ст. виконує комплексну функцію. Вона не лише підвищує рівень академічної успішності через інтенсифікацію навчального процесу, а й сприяє формуванню у здобувачів ЗФПО стійкого ціннісного ставлення до культурної спадщини рідного краю. Історія Глухова трансформується з академічного об'єкта на доступний, зрозумілий та актуальний інструмент особистої та національної

самоідентифікації. Використання інноваційних технологій забезпечує безперервність процесу історичного пізнання незалежно від зовнішніх обставин, роблячи його повністю адаптованим до вимог глобального інформаційного суспільства та специфічних професійних потреб майбутніх спеціалістів, які мають володіти навичками роботи з великими масивами даних та сучасними засобами комунікації.

3.3. Організація самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів на базі місцевих музеїв

В умовах закладів фахової передвищої освіти музей перестає бути лише об'єктом для споглядання, трансформуючись у «живу лабораторію», де здобувач через дотик до автентичних артефактів та документів формує навички наукового аналізу, верифікації фактів та інтерпретації історичних подій [3; 23, с. 17–25].

Організація самостійної та науково-дослідної роботи здобувачів на базі музейних установ Глухова є фундаментальним складником практичної підготовки у закладах фахової передвищої освіти, оскільки саме музейне середовище забезпечує безпосередній контакт із матеріальними свідченнями минулого, перетворюючи навчання на процес живого пізнання. Методологічною основою такої діяльності виступає синергетичне поєднання принципів сучасної музейної педагогіки та класичного наукового методу дослідження, що дозволяє реалізувати компетентнісний підхід у вивченні історії Глухова ХХ ст. [22, с. 48–50; 55]. Самостійна робота здобувачів на базі Глухівського краєзнавчого музею та Національного заповідника «Глухів» структурується як багаторівневий пізнавальний процес, що починається з евристичної діяльності. Цей перший рівень передбачає активний пошук, локалізацію та первинну ідентифікацію експонатів, що відповідають конкретній науковій проблематиці, як-от трансформація

повсякденного побуту глухівчан у 1920-х роках або особливості промислового та технологічного розвитку міста в період 1970-х років. У межах цієї діяльності здобувачі опановують методику наукової атрибуції, навчаючись складати розгорнуті описові картки експонатів, аналізувати їхні фізичні параметри, техніку виготовлення, а головне – реконструювати контекст їхнього побутування та провенієнцію. Це сприяє глибокому розвитку предметно-історичної компетенції, адже за кожним артефактом – чи то продукцією агрегатного заводу, чи то особистою річчю репресованого науковця – здобувачі вчаться бачити складні соціально-політичні та культурні процеси епохи.

Наступним, вищим рівнем дослідницької роботи є безпосередня взаємодія з архівними фондами та колекціями заповідника, що вимагає від здобувачів навичок джерелознавчого аналізу та вміння працювати з несистематизованими масивами документів. Робота з фондovими матеріалами, такими як приватні листи родини Терещенків, протоколи засідань місцевих органів влади часів революції або фотолітопис повоєнної відбудови, дозволяє здобувачам проводити мікроісторичні дослідження, що мають наукову новизну. Важливим інноваційним компонентом такої роботи є впровадження методу усної історії, де музей виступає координаційним центром для запису спогадів очевидців історичних подій другої половини ХХ ст., що надає дослідженням антропологічної глибини та сприяє формуванню емпатії.

Окрему увагу в межах самостійної роботи приділено цифровізації музейного простору: здобувачі залучаються до створення віртуальних виставок, розробки мультимедійних гідів та QR-кодування пам'яток історичного центру Глухова, що дозволяє інтегрувати історичні знання з інформаційно-технологічними навичками. Наукова цінність такої системної організації роботи полягає у верифікації локальної історії через пряму роботу з джерельною базою, що надійно захищає свідомість майбутніх фахівців від історичних маніпуляцій та міфів. Таким чином, музейна база Глухова

трансформується у відкриту наукову лабораторію, де здобувачі освіти не лише засвоюють суму фактів, а й опановують інструментарій професійного історика, вчаться командній роботі в межах кураторських проєктів та усвідомлюють власну відповідальність за збереження і популяризацію унікальної історико-культурної спадщини свого краю. Використання потенціалу Національного заповідника «Глухів» та краєзнавчого музею забезпечує неперервність історичного пізнання та робить освітній процес максимально наближеним до реальних професійних викликів інформаційного суспільства.

Другий, якісно вищий рівень науково-дослідної роботи здобувачів фахової передвищої освіти базується на безпосередній та систематичній взаємодії з архівними фондами Національного заповідника «Глухів», що вимагає від здобувача не лише глибокої теоретичної підготовки, а й опанування специфічного інструментарію історика-джерелознавця. Глухів у цьому контексті постає як унікальний науковий полігон, оскільки місто володіє надзвичайно репрезентативною джерельною базою, що охоплює ключові соціально-політичні та культурні трансформації ХХ ст. Основним масивом для досліджень слугують колекції документів родини Терещенків, які дозволяють простежити меценатську діяльність та специфіку економічного розвитку регіону на зламі епох, а також унікальні фотоматеріали та епістолярій часів Другої світової війни, що разом із розгалуженою документацією освітніх закладів міста, зокрема Глухівського учительського інституту, стають фундаментом для виконання здобувачами персоналізованих мікродосліджень.

Організація роботи з цими джерелами передбачає реалізацію конкретних кейс-стаді, серед яких особливу наукову актуальність мають теми, присвячені трагічній долі інтелігенції Глухова в роки Великого терору, де здобувачі працюють із розстрільними списками та протоколами допитів, вчаться розрізняти офіційні звинувачення тоталітарного режиму від реальних причин репресій і формують навички критичного аналізу політичних

процесів. Дослідження селекційних досягнень інституту луб'яних культур як фактора економічного розвитку регіону дозволяє здобувачам проаналізувати Глухів як потужний науковий хаб ХХ ст., опрацьовуючи технічну документацію та звіти про світове визнання безнаркотичних конопель, тоді як вивчення архітектурної еволюції Глухова крізь об'єктив фотокамер передбачає компаративний аналіз архівних світлин різних десятиліть для фіксації архітектурних втрат та трансформацій міського простору, що є основою для розвитку пам'яткоохоронної компетенції.

Така інтелектуальна праця вимагає від здобувача опанування складних допоміжних історичних дисциплін, зокрема навичок палеографії для дешифрування рукописних звітів та листів першої половини століття, а також методів ґрунтового текстологічного аналізу, що допомагають виявити ідеологічні нашарування в офіційних документах радянської доби та відокремити об'єктивні факти від пропагандистських кліше. Найважливішим етапом є синтез локальних даних із загальноукраїнськими тенденціями, де здобувач має довести, що події в Глухові були невід'ємною частиною загальнонаціональної історії. Наукова цінність такого підходу полягає в тому, що здобувач перетворюється з пасивного реципієнта знань на їхнього активного творця, оскільки робота з «живим» документом у заповіднику руйнує дистанцію між дослідником та минулим, виховуючи професійну етику та відповідальне ставлення до першоджерела. Це забезпечує підготовку висококваліфікованого фахівця, здатного не просто ретранслювати підручникові істини, а самостійно верифікувати історію свого народу через унікальну та багатогранну спадщину рідного міста.

Особливе значення має використання методу усної історії на базі музею. Здобувачі можуть брати участь у поповненні фондів, записуючи інтерв'ю з очевидцями подій другої половини ХХ ст. – працівниками місцевих заводів, викладачами-ветеранами, діячами культури. Музей у цьому випадку виступає методичним центром, який надає алгоритми проведення інтерв'ю та

забезпечує збереження зібраних матеріалів. Це формує у майбутніх фахівців навички комунікації та емпатії, роблячи історію «олюдненою».

Ефективною та інноваційною формою організації самостійної роботи здобувачів фахової передвищої освіти на базі музейних установ Глухова є підготовка авторських міні-екскурсій або кураторських проєктів, що дозволяє перевести здобувача з позиції пасивного реципієнта інформації у роль активного інтерпретатора та транслятора історичної спадщини. Цей метод передбачає виконання комплексного навчального завдання, у межах якого здобувачі розробляють власну тематичну екскурсію, зосереджену на конкретній вітрині, експозиційній залі або групі взаємопов'язаних артефактів, що відображають ключові віхи історії Глухова ХХ ст. Наукова та дидактична складність такої роботи полягає в необхідності проведення ґрунтовного мультимодального аналізу, де здобувач має продемонструвати не лише глибоке володіння фактичним матеріалом, включно з датами, персоналіями та технічними характеристиками експонатів, а й проявити високу майстерність у дидактичній адаптації наукової інформації для різних категорій слухачів. Такий процес вимагає трансформації складної мови архівних документів та музейних описів у доступну, зрозумілу та емоційно насичену форму, що є критично важливим професійним навиком для майбутніх педагогів та працівників культурно-просвітницької сфери.

У межах реалізації кураторського проєкту здобувач отримує можливість змоделювати власну візуальну та змістовну концепцію виставки, що може бути втілена у форматі віртуальної експозиції або мобільної виставки на такі актуальні теми, як повсякденне життя глухівського студентства 1920-х років або технологічні досягнення Глухова в епоху розквіту луб'яних культур. Алгоритм роботи над таким проєктом включає етап концептуалізації з визначенням головної ідеї виставки, формування тематико-експозиційного плану з ретельним відбором та науковим описом предметів, а також розробку стратегії комунікації, що охоплює підготовку супровідних текстів, анотацій

та етикеток, які допомагають відвідувачу самостійно зчитувати історичний контекст.

Зазначена діяльність стимулює системний розвиток низки професійних компетенцій, зокрема комунікативної через практику публічних виступів, аналітичної в процесі глибокої роботи з першоджерелами та креативної під час пошуку нестандартних форм презентації знань. Організація самостійної роботи через створення авторських екскурсій дозволяє здобувачам Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка інтегруватися у наукову спільноту міста та відчутти себе фахівцями, які не просто вивчають минуле, а активно формують сучасний культурний простір. У підсумку такий підхід забезпечує тяглість історичної традиції Глухова, роблячи її актуальною для нових поколінь через інтелектуальний пошук і творчу самореалізацію сучасної молоді, що є гарантією збереження національної ідентичності в умовах глобалізованого світу.

Важливим інструментом є цифровізація музейного простору. У межах самостійної роботи здобувачі можуть долучатися до створення цифрових каталогів, віртуальних виставок або QR-кодування експонатів. Наприклад, проєкт «Цифровий архів Глухівської вчительської семінарії» дозволяє здобувачам інтегрувати навички роботи з графічними редакторами та базами даних у контексті історичного дослідження.

Оцінювання результатів такої діяльності відбувається через захист наукових рефератів, підготовку публікацій у місцевих медіа, участь у краєзнавчих конференціях або презентацію створених медійних продуктів. Наукова цінність такої моделі навчання полягає в тому, що здобувач ЗФПО виходить за межі підручника, стаючи частиною наукової спільноти, яка займається збереженням та популяризацією культурної спадщини Глухівщини.

Таким чином, організація науково-дослідної роботи на базі місцевих музеїв перетворює Глухів на відкритий освітній простір, де історичне знання

верифікується артефактами, а теоретичні положення підкріплюються практичною роботою з першоджерелами. Це забезпечує неперервність історичної пам'яті та готує фахівця, здатного до самостійного критичного мислення та відповідального ставлення до національного надбання. Використання потенціалу Глухівських музеїв є запорукою того, що історія ХХ ст. буде вивчатися не як догма, а як живий, суперечливий та надзвичайно цікавий процес, частиною якого є кожен здобувач освіти.

Висновки до третього розділу

У результаті дослідження дидактичних аспектів вивчення історії Глухова ХХ ст. у закладах фахової передвищої освіти було встановлено, що ефективність засвоєння регіональної історії безпосередньо залежить від інтеграції сучасних освітніх технологій та використання автентичного краєзнавчого матеріалу. Аналіз освітнього процесу засвідчив, що вивчення локальної історії не повинно обмежуватися лише репродуктивним відтворенням фактів; воно має ґрунтуватися на принципах активного навчання, де здобувач виступає дослідником.

Одним із найбільш ефективних інструментів було визначено кейс-метод, який дозволяє майбутнім фахівцям аналізувати складні та суперечливі події Глухова ХХ століття, такі як процеси українізації 1920-х років, трагедію Голодомору або неоднозначні сторінки окупаційного режиму 1941–1943 років. Використання кейсів на основі документів особового походження – щоденників В. Заїки чи спогадів О. Бочарникова – сприяє формуванню у здобувачів критичного мислення та історичної емпатії.

Окрему увагу в розділі приділено цифровому сторітелінгу та візуалізації даних. Впровадження інструментів мультимедіа дозволяє трансформувати сухі статистичні дані (наприклад, з «Календаря Черниговской губернии») у наочні цифрові продукти: ментальні карти, інтерактивні лінії часу або віртуальні екскурсії архітектурними пам'ятками Глухова. Це значно

підвищує рівень залученості здобувачів освіти та сприяє кращому запам'ятовуванню хронологічної послідовності подій.

Також було обґрунтовано роль музейної педагогіки як важливого складника фахової підготовки. Використання потенціалу місцевих музеїв та залучення здобувачів до опрацювання музейних фондів дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними навичками джерелознавчого аналізу. Резюмуючи, можна стверджувати, що розроблене дидактичне забезпечення, яке базується на поєднанні традиційного краєзнавчого підходу з інноваційними методами (кейс-технології, сторітелінг, цифрова візуалізація), створює умови для формування цілісної історичної свідомості та професійних компетентностей здобувачів у закладах фахової передвищої освіти.

ВИСНОВКИ

У першому розділі на основі комплексного аналізу історичних джерел та наукової літератури доведено, що історія Глухова ХХ ст. є репрезентативним і водночас унікальним сегментом загальнонаціонального історичного процесу, який акумулює в собі ключові трансформації українського суспільства. Встановлено, що Глухів як колишня гетьманська столиця увійшов у ХХ ст. з потужним інтелектуальним капіталом, що дозволило йому стати ареною активних державотворчих процесів у роки Української революції 1917–1921 рр. З'ясовано, що подальший розвиток міста в радянський період відзначався глибоким антагонізмом між науковим злетом, зокрема діяльністю Всесоюзного інституту конопель та Глухівського учительського інституту, і трагедіями тоталітарного режиму, такими як Голодомор 1932–1933 рр. та масові політичні репресії інтелігенції. Окрему увагу приділено періоду Другої світової війни та повоєнної відбудови, де Глухів виступив важливим стратегічним та культурним вузлом Сіверщини. Аналіз джерельної бази засвідчив, що локальний матеріал регіону володіє високим рівнем дидактичної придатності, оскільки дозволяє персоніфікувати історію через долі конкретних постатей – родини Терещенків, Олександра Довженка, науковців та освітян. Теоретичне обґрунтування розділу підтверджує, що регіональна історія в системі фахової передвищої освіти є не лише допоміжним фактом, а й ціннісним фундаментом для формування національної ідентичності та критичного мислення майбутніх фахівців.

У другому розділі здійснено ґрунтовний аналіз методологічних засад інтеграції регіонального компонента у викладання історії України в закладах фахової передвищої освіти. Визначено, що найбільш продуктивною стратегією на сучасному етапі є поєднання принципу антропоцентризму з мікроісторичним підходом, що дозволяє розглядати Глухів як фокусну точку для перевірки загальнодержавних історичних закономірностей. Обґрунтовано переваги інтегрованої моделі навчання, за якої локальні

сюжети не виокремлюються в ізольовані теми, а стають органічними кейсами в структурі лекційних та практичних занять. Доведено, що для здобувачів ЗФПО такий підхід забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння дат до глибокого розуміння внутрішньої логіки подій. Виявлено, що використання Глухова як «типового кейсу» допомагає ілюструвати загальні процеси (індустріалізація, колективізація, українізація), тоді як «унікальні кейси» (гетьманська спадщина, специфіка прикордоння) стимулюють дослідницький інтерес. Розділ підкреслює необхідність трансформації методичного інструментарію викладача в бік фасилітації та модерації, де головним результатом є не просто знання про край, а сформована історична компетентність, здатність аналізувати взаємозв'язок між локальним і глобальним контекстами та розвиток емпатії як основи патріотичного виховання.

У третьому розділі деталізовано та практично обґрунтовано інноваційне дидактичне забезпечення теми «Історія Глухова ХХ ст.» через впровадження інтерактивних методів, цифрових ресурсів та науково-дослідних практик. Встановлено, що використання методу проєктів та цифрового сторітелінгу на базі платформ Canva та ArcGIS StoryMaps дозволяє здобувачам опанувати роль «публічних істориків», що самостійно верифікують та презентують історичні факти. Доведено надзвичайну ефективність хмарних сервісів Google Workspace для колективної роботи над створенням хрестоматій та цифрових архівів. Особливим науково-методичним висновком розділу є обґрунтування багаторівневої системи роботи на базі Національного заповідника «Глухів» та міських музеїв: від первинної евристичної діяльності до складних архівних мікродосліджень долі інтелігенції та архітектурної еволюції міста. Визначено, що підготовка авторських міні-екскурсій та кураторських проєктів є вищою формою самостійної роботи, яка формує професійну універсальність майбутнього педагога. Впровадження віртуальних екскурсій та AR-технологій визнано ключовим чинником забезпечення неперервності освіти в умовах дистанційного навчання.

Загальний висновок розділу засвідчує, що системна цифровізація та джерелознавча практика на базі локальної історії перетворюють Глухів на відкриту наукову лабораторію, де вивчення минулого ХХ ст. стає для здобувачів освіти актуальним інструментом самоідентифікації, професійного зростання та збереження національної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела

1. Календарь Черниговской губернии на 1901 год. Чернигов: Типография губернского правления, 1900. 320, 192, IV, [1] с.
2. Підсумки чистки Глухівської Райпарторганізації. *Червоне село*. 1929. Вип. 136. С. 2.
3. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
4. Роля та завдання споживчєй кооперації на Глухівщині. *Червоне село*. 1926. Вип. 11. С. 2
5. Хлібозаготівлі на Глухівщині. *Червоне село*. 1928. Вип. 16. С. 4.
6. Чистка лав партії у Глухові. *Червоне село*. 1929. Вип. 136. С. 1.

Наукова література

7. Абакумова В.І. Музейна і театральна справа у Глухові 1921 року мовою документів. Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. К.: Глухів. 2016. Вип. 9. С. 477–482.
8. Артемова Л. Безпритульність на Глухівщині у 20-х–30-х роках ХХ століття. *Соборний майдан*. 2018. Вип. №6(90). С. 7.
9. Артемова Л. Відновлення глухівської електростанції у 1925–1926 рр. *Соборний майдан*. 2020. Вип. №6(102). С. 1–2.
10. Артемова Л. Пам'ятаємо: 75 років тому вихованець Глухівської чоловічої гімназії Федір Ернст був розстріляний як «німецький шпигун». *Соборний майдан*. 2018. Вип. №5(89). С. 2.
11. Базиль С.М. Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках: дис... доктор філософії. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Глухів, 2020. 298 с.

12. Вечерський В.В. Радянська доба в архітектурі й містобудуванні Глухова. Збереження історико-культурних надбань Глухівщини: матеріали Другої науково-практичної конференції (17 квітня 2003 р.). Глухів: РВВ ГДПУ, 2003. С. 92–95.
13. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія / за ред. Олександра Курка, Наталії Ткаченко, Андрія Гриценка. Глухів. 2024. 626 с.
14. Гриченко А.П., Колієнко А.А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах*. 2023. № 2. С. 157–162. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21>
15. Жукова С. Біля карти Глухова. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №5(53). С. 4–5.
16. Жукова С.П., Кліндух В.М. Національний заповідник «Глухів»: створення, завдання, розвиток. *Сіверщина в історії України*. 2022. Вип. 15. С. 21–28.
17. Заїка В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. Вип. №4(76). С. 6–7.
18. Заїка В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. Вип. №5(77). С. 6–7.
19. Заїка В. Щоденник визволення (з приватних записів 1943 року В.М. Заїки). *Соборний майдан*. 2016. Вип. №6(78). С. 5–6.
20. Заїка В.В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини ХІХ – початку ХХ століть. *Сумська старовина*. 2013. № ХІ–ХІІ. С. 45–53.
21. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Сумська область / Ред. кол. тома: Макухін І. Я. (гол. редкол.), Гриченко І. Т. (заст. гол. редкол.), Долгін Г. С., Калітаєв К. Г., Кафтарян С. М., Козирев П. В., Косяк О. О., Малкієль С. В., Підпригора А. Я., Полохов В. М., Сахарова Н. Ф. (відп. секр. редкол.), Скрипник В. Д., Ступак Ю. П. АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. 696 с.

22. Караманов О. Музейна педагогіка в системі сучасної освітньої парадигми та поширення наукових знань. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ. Біла Церква : видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 48–50.
23. Коваленко В.В., Яцишин А.В. Використання сервісів штучного інтелекту для створення мультимедійних презентацій в освіті і наукових дослідженнях. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 1 (96). С. 17–25.
24. Коваленко Ю. Забута топографія Глухова. *Соборний майдан*. 2013. Вип. №6(60). С. 2–3.
25. Коваленко Ю. КВ-1 під номером 100. Знайдено унікальні фотографії підбитого під Глуховом радянського танка. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №2(50). С. 4–5.
26. Коваленко Ю. Мовчазні свідки великої війни. *Соборний майдан*. 2013. Вип. №3(57). С. 2–3.
27. Коваленко Ю. Правда та «міфи» про загибель генерала. *Соборний майдан*. 2014. Вип. №4(64). С. 1–2.
28. Коваленко Ю. Щоденник білогвардійського офіцера (зі спогадів учасників «Білого Руху», опублікованих у Парижі в 1944 р.). *Соборний майдан*. 2009. Вип. № 1(31). С. 6–7.
29. Крижанівський В.М. Повсякденне життя вихованців Глухівського учительського інституту в 1874–1914 рр. *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 107–114.
30. Мироненко А. Репертуар театральних осередків Глухова у 1900–1920 роках. *Соборний майдан*. 2021. Вип. №3(105). С. 4–5.
31. Мірошниченко Н. Як утворилася Глухівська округа. *Соборний майдан*. 2025. Вип. №5(131). С. 7–8.
32. Мірошниченко О. 136-й шукбатальйон. *Соборний майдан*. 2013. Вип. №2(56). С. 2–3.

33. Мірошніченко О. Gluchoff 1941–1943. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №2(50). С. 3.
34. Мірошніченко О. Глухів. Кіно. Модерн. *Соборний майдан*. 2017. Вип. №4(82). С. 1–2.
35. Мірошніченко О. Маловідомі епізоди «Глухівської операції». *Соборний майдан*, 2020. Вип. №4(100). С. 7–8.
36. Мірошніченко О. Мовою архівів. *Соборний майдан*. 2016. Вип. №2(74). С. 6.
37. Мірошніченко О. Окупація – інший погляд. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №3(51). С. 7.
38. Мірошніченко О. Спогади О.М. Бочарникова про революційні події у місті Глухові у 1917–1919 рр. *Соборний майдан*. 2019. Вип. №5(95). С. 4–6.
39. Мошик І. Глухівський педкомбінат. *Соборний майдан*. 2011. Вип. №4(46). С. 7.
40. Мошик І. Меморандум Глухівської округової організації Української Автокефальної Православної Церкви. *Соборний майдан*. 2017. Вип. №2(80). С. 4–5.
41. Мошик І. Мовою архівів. *Соборний майдан*. 2009. Вип. №5(35). С. 8.
42. Мошик І. Мовою архівів. *Соборний майдан*. 2014. Вип. №1(61). С. 8.
43. Мошик І. Невідомий план Глухова 1922 р. *Соборний майдан*. 2016. Вип. №6(78). С. 3–4.
44. Мошик І. Перший глухівський кінотеатр. *Соборний майдан*. 2008. Вип. №6(30). С. 2–3.
45. Мошик І. Сторінками минулого. *Соборний майдан*. 2009. Вип. №1(31). С. 8.
46. Мошик І. Студентські спогади про інститут. *Соборний майдан*. 2014. Вип. №3(631). С. 2.
47. Мошик І. Українізація Глухівського округу у 20-х роках ХХ ст. *Соборний майдан*. 2015. Вип. №2(68). С. 6.

48. Мошик І. Українізація Глухівського округу у 20-х роках ХХ ст. *Соборний майдан*, 2015. Вип. №3(69). С. 7–8.
49. Мошик І. Улаштування центрального електричного освітлення Глухова на початку ХХ ст. *Соборний майдан*. 2023. Вип. №1(115). С. 2–3.
50. Мошик І.В. Діяльність Глухівського педагогічного інституту у 70-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* К.: Глухів, 2020. Вип. 13. С. 323–327.
51. Мошик І.В. Статут Глухівського педагогічного інституту 1920 р. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 263–268.
52. Онопрієнко О. Партизанські будні. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №2(50). С. 7.
53. Прокопчук В.С., Біліченко П.Г., Артюх В.О. З історії Глухівського краєзнавчого музею: від колекції голови Ніжинського окружного суду Миколи Шугурова до 2008 р. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2 (32). С. 1794–1804.
54. Сбитный И. Город Глухов во время войны 1941–1945 гг. *Соборний майдан*. 2008. Вип. №2(26). С. 2–3.
55. Снагощенко В.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки : автореф. ... дис канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 21 с.
56. Співачук В., Іконнікова М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі ЗВО. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2022. № 9(11). С. 220–232.
57. Терлецький В. Вовіки невичерпно-незбагненний Шевченко (Глухівський крайовий Шевченківський словник). *Соборний майдан*. 2014. Вип. №5(65). С. 7.
58. Федик Т.В. Цифровий сторітелінг – основний інструмент навчання та спілкування ХХІ століття. *Modern Information Technologies and Innovation*

Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. 2025. № 74. С. 58–66. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-74-58-66>

59. Чернякова Я. Туристичні обрії Глухова 40 років тому. *Соборний майдан*. 2019. Вип. №1(91). С. 3–4.
60. Шишкіна Ю. Від дерев'яного до кам'яного будівництва: Троїцький собор. *Соборний майдан*. 2023. Вип. №4(118). С. 6–8.
61. Шишкіна Ю. Ремісничче училище ім. Н. А. Терещенка: історія будівництва та реорганізації (до 125-річчя заснування). *Соборний майдан*. 2024. Вип. №4(124). С. 1–3.
62. Шишкіна Ю.А. Парафіяльне життя Глухова початку ХХ ст.(за матеріалами Державного архіву Чернігівської області). *Сіверщина в історії України*. 2014. Вип. 7. С. 208–213.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект заняття

Тема: Глухівщина в першій половині ХХ ст.

Час: 1 година 20 хвилин

Мета заняття: навчити здобувачів працювати із історичними документами, аналізувати події минулого на прикладі рідного міста та використовувати цифрові інструменти для створення історичних проєктів.

Хід заняття:

1. Вступна частина. Викладач розпочинає заняття з розповіді про те, що історія Глухова – це не просто дати, а детективні сюжети, приховані в архівах. Як приклад наводиться будинок Бештака: сьогодні це звичайна будівля, а у 1908 р. тут був розкішний кінотеатр «Ілюзія», де на першому поверсі робили мінеральну воду, а на другому – показували перші фільми. Здобувачі отримують роль «істориків», чие завдання – дослідити 4 важливі епізоди з життя міста.

2. Практична робота з кейсами. Здобувачі об'єднуються у чотири групи. Кожна група опрацьовує свій кейс, виконує завдання та готує короткий цифровий звіт (слайд у Canva або позначку на Google Maps).

Кейс №1: Глухів у 1905 р.: бунт селян. *Інформація:* За статистикою 1905 р., у Глухівському та сусідніх повітах дворяни володіли величезними масивами землі (понад 173 тис. десятин), тоді як тисячі селянських родин майже не мали власної землі. Це призвело до того, що у лютому 1905 р. понад 3000 людей штурмували завод Терещенків. *Завдання:* Проаналізуйте ці цифри. Поясніть, чи був цей бунт випадковим, чи він став результатом бідності? Підготуйте коротку схему в Canva, де буде показано нерівність між багатими землевласниками та звичайними селянами.

Кейс №2: Військові дії 1919 р. *Інформація:* Восени 1919 р. через Глухів проходили полки кірасирів, які воювали проти більшовиків. У мемуарах описується випадок, коли через сильний мороз мастило в гвинтівках

замерзло, і вони перестали стріляти. Це ледве не коштувало життя цілому загону біля села Береза. Зрештою, під обстрілами бронепоездів, війська відступили до Глухова. *Завдання:* Знайдіть на Google Maps села Береза, Слоут та місто Глухів. Побудуйте маршрут відступу військ. Напишіть коротке повідомлення: як дрібна технічна помилка (неправильне мастило) може змінити хід війни?

Кейс №3: Українізація 1920-х рр. *Інформація:* У 1929 р. в Глухівському окрузі 74,5% населення були українцями. Влада наказала перейти на українську мову. Проте звіт каже, що 80% вчителів знали мову дуже погано. У сільських клубах вивішували портрети Шевченка, але гасла на стінах писали з жахливими помилками, що викликало сміх у людей. *Завдання:* Прочитайте факти зі звіту. Як ви вважаєте, чи була така українізація ефективною, якщо вчителі самі не знали мови? Напишіть 3 поради для тодішньої комісії: що треба було зробити, щоб українізація не виглядала смішною.

Кейс №4: Газетні чистки 1934 р. *Інформація:* У червні 1934 р. газета «Коллективіст Глухівщини» опублікувала статті, де ганьбили здобувача Силаєва та викладача математики Шишка. Здобувача назвали «хуліганом» за те, що він не ходив на суботники. Викладача Шишка звинуватили в тому, що він «пасивний» і не помітив, що в математиці теж має бути партійний дух. *Завдання:* Уявіть себе журналістом того часу. Які слова-звинувачення використовувала газета? Чи справедливо, на вашу думку, карати викладача математики за те, що він «недостатньо активний» у політиці? Складіть таблицю: за що могли вигнати з інституту у 1934 р.

3. Презентація та обговорення. Кожна група показує свій результат. Викладач підбиває підсумок: історія Глухова – частина великої історії України, де сплітаються побут, техніка, мова та політика.

4. Шаблони для відповідей (для здобувачів). Для кожної групи пропонується такий формат звіту:

1. Ключова подія та рік.

2. Головний факт, який нас здивував.
3. Наш цифровий продукт (посилання на мапу або картинку).
4. Висновок: чому це важливо знати сьогодні?

5. Критерії оцінювання (детально).

Шкала відповідності балів та оцінок ECTS:

Оцінка «А» 90–100 балів: здобувач демонструє видатні знання локальної історії; самостійно ідентифікує приховані сенси у джерелах (наприклад, розпізнає пропаганду в газеті 1934 р.). Цифровий продукт (мапа чи презентація) виконаний на професійному рівні з використанням інфографіки.

Оцінка «В» 82–89 балів: здобувач вільно оперує фактами, правильно аналізує кейси. Цифровий продукт якісний, але містить незначні огріхи в оформленні. У відповідях відчувається критичне мислення, проте бракує власних гіпотез.

Оцінка «С» 74–81 бал: здобувач загалом розуміє тему, правильно виділяє дати та події. Робота з джерелами проводиться за шаблоном, без детальної перевірки фактів.

Оцінка «D» 64–73 бали: здобувач засвоїв основний матеріал, але припускається неточностей у деталях (наприклад, плутає напрямки руху військ чи персоналії). Робота в групі пасивна, цифровий продукт виконаний мінімально.

Оцінка «Е» 60–63 бали: здобувач може назвати лише загальні факти, не пов'язуючи їх між собою. Цифровий продукт має лише формальні ознаки виконання завдання. Це мінімальний поріг для отримання позитивної оцінки.

Оцінка «FX» 35–59 балів: здобувач не виконав основне завдання кейса, не зміг пояснити значення опрацьованого документа або повністю проігнорував цифрову частину роботи. Потрібна додаткова самостійна робота.

Оцінка «F» 0–34 бали: повна відсутність знань та інтересу до предмета, відмова від виконання завдань.

Домашнє завдання: створити короткий відеоролик або презентацію про будь-яку будівлю Глухова, що пов'язана з подіями ХХ століття.

Список використаної літератури:

1. Коваленко Ю. Забута топографія Глухова. *Соборний майдан*. 2013. Вип. №6(60). С. 2–3.
2. Мошик І. Мовою архівів. *Соборний майдан*. 2009. Вип. №5(35). С. 8.
3. Мошик І. Мовою архівів. *Соборний майдан*. 2014. Вип. №1(61). С. 8.
4. Мошик І. Невідомий план Глухова 1922 р. *Соборний майдан*. 2016. Вип. №6(78). С. 3–4.
5. Мошик І. Перший глухівський кінотеатр. *Соборний майдан*. 2008. Вип. № 6(30). С. 2–3.
6. Мошик І. Сторінками минулого. *Соборний майдан*. 2009. Вип. № 1(31). С. 8.
7. Мошик І. Студентські спогади про інститут. *Соборний майдан*. 2014. Вип. №3(631). С. 2.
8. Мошик І. Українізація Глухівського округу у 20-х роках ХХ ст. *Соборний майдан*. 2015. Вип. №2(68). С. 6.
9. Мошик І. Українізація Глухівського округу у 20-х роках ХХ ст. *Соборний майдан*, 2015. Вип. №3(69). С. 7–8.
10. Мошик І. Улаштування центрального електричного освітлення Глухова на початку ХХ ст. *Соборний майдан*. 2023. Вип. №1(115). С. 2–3.
11. Мошик І.В. Статут Глухівського педагогічного інституту 1920 р. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 263–268.
12. Онопрієнко О. Партизанські будні. *Соборний майдан*. 2012. Вип. №2(50). С. 7.

13. Прокопчук В.С., Біліченко П.Г., Артюх В.О. З історії Глухівського краєзнавчого музею: від колекції голови Ніжинського окружного суду Миколи Шугурова до 2008 р. Вісник науки та освіти. 2025. № 2 (32). С. 1794–1804.
14. Сбитный И. Город Глухов во время войны 1941–1945 гг. *Соборний майдан*. 2008. Вип. №2(26). С. 2–3.